

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ШВЕЦЬ ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 159.923 : 351.741

**ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО
В УМОВАХ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ**

19.00.06 – юридична психологія

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному університеті
внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України

Науковий консультант доктор психологічних наук, професор
Землянська Олена Володимирівна,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри соціології та психології факультету № 6

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Криволапчук Володимир Олексійович,
Державний науково-дослідний інститут МВС України,
директор

доктор психологічних наук, професор
Тімченко Олександр Володимирович,
Національний університет цивільного захисту України,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
екстремальної та кризової психології

доктор юридичних наук, професор
Кісіль Зоряна Романівна,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
факультет психології, декан

Захист відбудеться «01» листопада 2019 р. о 14:00 на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.01 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
03035, Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ за адресою: 03035, Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «01» жовтня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Давидова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Національна поліція України являє собою новий державний правоохоронний орган. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», метою її діяльності є реалізація державної політики у сфері захисту прав і свобод людини; протидії злочинності; забезпечення публічної безпеки і порядку. Національна поліція України побудована за зразком поліції передових західноєвропейських країн; працівники української поліції виконують службові завдання у тісній взаємодії з населенням, діють на основі неухильного дотримання законності, міжнародних правових стандартів. Службова діяльність поліцейських традиційно належить до складних видів професійної діяльності, вона супроводжується значними психофізіологічними і фізичними навантаженнями на працівників, багатьма чинниками ризику для їх життя і здоров'я, характеризується стресогенністю, необхідністю протидіяти кримінальному оточенню, застосовувати заходи фізичного впливу, зброю, спеціальні засоби тощо.

Сучасні тенденції формування і розвитку особистості поліцейського в умовах фахової підготовки та професійної діяльності відзначаються певними особливостями: постійними змінами та ускладненням змісту відомчої освіти, підвищенням рівня освітніх стандартів; актуалізацією питань національно-патріотичного виховання; розв'язанням складних професійно-педагогічних проблем, які вимагають інтеграції знань, практичних умінь і навичок суміжних наук – права, психології, економіки, педагогіки, соціології та ін.; широким впровадженням інформаційних технологій в освітній процес; врахуванням фізично-прикладної підготовки як необхідної компоненти такої освіти. Тому організація освітньо-виховного процесу у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання має бути такою, щоб випускники могли не лише адаптуватися у швидко змінному професійно-орієнтованому середовищі, але й були здатними до перетворення цього середовища; володіли не лише загальними та спеціальними знаннями, але й уміли застосовувати їх у процесі професійної діяльності; розвивалися як соціально орієнтована особистість, професіонал вищого ґатунку та правоохоронець не лише за освітою, а й за покликом серця.

Важливість наукової концептуалізації формування особистості поліцейського у посткризових умовах функціонування Української держави ґрунтується на ідеї наближення характеристик правоохоронної діяльності до змісту соціальних запитів. Протиріччя між можливостями правоохоронної системи і вимогами суспільства до її функціонування існують як через об'єктивні закономірності розвитку країни, так і через недоліки та прорахунки систем державного управління і забезпечення. Крім того, необхідність цільової розробки згаданої концепції, що враховує реальні можливості держави і суспільства, помилки і вади доктринальних підходів минулих років до організації й оптимізації правоохорони, зумовлює концептуально цілісний, узгоджений та керований вплив на відповідний детермінаційний комплекс з урахуванням специфіки внутрішньодержавних суспільних протиріч, а також потреб у реагуванні на швидкозмінні фактори розвитку суспільних процесів, прояви зовнішньої агресії щодо України, що підкріплюється внутрішньою підривною діяльністю окремих деструктивних сил.

Проблеми формування особистості фахівця, зокрема – правоохоронця, в умовах фахової підготовки та професійної діяльності постійно привертають увагу науковців – юристів і психологів. У багатьох своїх аспектах вони висвітлені у науковій літературі різних років. З урахуванням міждисциплінарного характеру проблеми її науковому аналізу присвячені праці вчених інших галузей знання, зокрема педагогіки, соціології, кримінології, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, теорії управління та низки інших наук, зокрема К. Абульханової-Славської, О. Абдулліна, В. Авер'янова, М. Ануфрієва, Д. Александрова, В. Андросюка, О. Асмолова, О. Бандурки, В. Барка, Р. Бернса, В. Бесчастного, В. Білоуса, Е. Біттнера, М. Бобневої, А. Бойка, В. Вакуленка, В. Венедиктова, М. Вербенського, О. Газмана, Р. Гесснера, Р. Драфта, П. Друкера, О. Євдокімової, А. Журавльова, О. Землянської, М. Іншина, Л. Казміренко, В. Капшина, З. Кісіль, І. Клименка, К. Клокарса, О. Колесник, М. Коляди, В. Коновалової, О. Користіна, М. Корнієнка, М. Костицького, Т. Кочетової, В. Криволапчука, О. Кудерміної, В. Кудрявцева, Б. Курашвілі, В. Лапшиної, В. Леонарда, Д. Леонтєва, О. Леонтєва, І. Лернера, О. Литвинова, Б. Ломова, М. Лошицького, В. Лунєєва, М. Магомед-Емінова, С. Максименка, О. Малиновського, А. Маслоу, Г. Матусовського, В. Медведєва, В. Менделевича, О. Музичука, В. Мясіщева, У. Овертона, Г. Олпорта, І. Охріменка, Є. Пенькова, М. Пихтіна, Е. Півчевича, В. Плішкіна, Я. Посохової, К. Роджерса, Р. Рорті, Р. Роудза, С. Рубінштейна, О. Слободян, В. Сокурєнка, Х. Стивенса, В. Тація, О. Тімченка, А. Ухтомського, О. Федоренко, Д. Форда, М. Хайдеггера, Х. Херцога, О. Цільмак, В. Чернея, С. Чернявського, В. Ядова, С. Яковенка, О. Ярмиша та інших.

Незважаючи на складність та неоднозначність трактування феномену особистості у психології, а також на відсутність єдиної загальновизнаної концепції, у результаті досліджень, що проводилися за останні півстоліття названими вище та іншими фахівцями, у науковій літературі наданий розгорнутий понятійно-класифікаційний опис особистості як інтегрального соціального, правового і психологічного феномену. У психолого-правових роботах визначено її складники; цілі і завдання формування та розвитку; сформульовано інші концептуальні положення, які у сукупності складають цілісну теоретичну модель, елементом якої є особистість поліцейського. Сукупність наукових ідей щодо останньої становить конструктивно-цілісний, орієнтований безпосередньо на її практично-перетворювальну функцію комплекс знань, іманентно властивих предмету науки юридичної психології.

Отже, розробка загальнотеоретичних засад юридико-психологічного забезпечення формування особистості поліцейського з урахуванням мінливих економічних, соціальних, політичних і правових реалій, умов життя сучасної України є актуальною науковою проблемою, що має бути розглянута з позицій спадкоємності наукових підходів з одночасним розвитком та оновленням понятійно-категоріального апарату і методологічного інструментарію юридико-психологічного дослідження. Важливим є також питання удосконалення поліцейської підготовки, а також оптимізації освітньої діяльності у закладах зі специфічними умовами навчання. Вищезазначений комплекс обставин і зумовив вибір теми дослідження та його основні напрями.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження узгоджується з положеннями Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 (р. 4); Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 (р. 4); Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. у № 275 (п. 5.16 додатку 5). Роботу виконано у контексті наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ за напрямом «Психологічне, педагогічне та соціологічне забезпечення правоохоронної діяльності» (Державний реєстраційний номер 0113U008196).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 27 грудня 2016 року (протокол № 13).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є науковий синтез концептуально оформлених знань про юридико-психологічні засади формування особистості поліцейського в умовах фахової підготовки та професійної діяльності в Україні як системи наукових положень про сутність, форми, види і засоби відповідного забезпечення, а також основні напрями його удосконалення у правоохоронній практиці в цілому.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні *задачі*:

- узагальнити сучасний стан наукових досліджень проблем формування особистості поліцейського у психології та правознавстві;
- визначити методологічні підходи до професійного становлення поліцейського в сучасних умовах;
- охарактеризувати особистість правоохоронця в умовах трансформації соціальних процесів;
- узагальнити юридико-психологічні особливості реформування поліції в Україні та в інших країнах;
- висвітлити сутність професійної ідентичності як умови самореалізації поліцейського у професійній діяльності;
- визначити особливості прогностичної компетентності, готовності до інновацій та копінг-поведінки у поліцейських;
- охарактеризувати такі якості як соціальний інтелект, спостережливість та надійність у поліцейських;
- систематизувати технології самовдосконалення особистості працівника поліції у процесі професіогенезу;
- висвітлити досвід використання психологічних методів і засобів з метою формування і розвитку особистості поліцейського;
- визначити юридико-психологічні засади організації фахової підготовки поліцейських як етапу професіогенезу;
- систематизувати європейські й світові стандарти організації поліцейської освіти;
- сформулювати поняття, розглянути зміст, систему і правове забезпечення професійної підготовки поліцейських в Україні;

- виявити особливості системи первинної професійної підготовки поліцейських в Україні;
- визначити сутнісний зміст післядипломної освіти, перепідготовки, службової підготовки поліцейських в Україні та окреслити напрями удосконалення їх юридико-психологічного забезпечення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері юридико-психологічного забезпечення поліцейської діяльності в Україні.

Предметом дослідження є психологічні та правові засади формування і розвитку особистості поліцейського в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, що дає змогу розглядати правові, психологічні, функціональні, організаційні та процедурні засади формування особистості поліцейського в Україні у їх розвитку, взаємозв'язку та взаємовпливові.

На даному методологічному фундаменті у дисертації застосовуються окремі наукові методи пізнання. За допомогою *логіко-семантичного* методу поглиблено понятійний апарат теорії формування особистості (підрозділи 1.1–1.3), визначено сутність, особливості та значення основних чинників формування особистості поліцейського (розділ 2). Із використанням *системно-структурного* методу досліджено процеси формування і розвитку особистості працівника поліції у процесі професіогенезу (розділ 3). *Системно-функціональний* метод застосовано для вивчення проблем формування і розвитку особистості поліцейського у процесі навчання та під час практичної діяльності (розділи 2, 3). *Історико-правовий, порівняльно-правовий* та *логіко-нормативний* методи використано для ретроспективного аналізу стану організації та здійснення різних видів підготовки поліцейських в Україні та за кордоном (підрозділи 1.3, 1.4, 4.1–4.4). Психологічні методи дослідження (*тестування, анкетування, опитування* тощо) використано для здійснення експериментальної перевірки сформульованих проблемних завдань, пов'язаних із предметом дослідження (розділи 2, 3). *Структурно-логічний* метод застосовано для визначення основних напрямів удосконалення та оптимізації юридико-психологічних засад формування особистості поліцейського в умовах фахової підготовки та професійної діяльності (підрозділи 4.2–4.4, висновки).

Емпіричну базу дослідження становлять: узагальнення матеріалів опитування 416 курсантів, 1208 слухачів курсів первинної професійної підготовки поліцейських Інституту післядипломної освіти Харківського національного університету внутрішніх справ; результати узагальнення проведених анкетувань 136 працівників органів поліції з усіх областей України; зведені дані вивчення 126 матеріалів службових розслідувань за фактами дисциплінарних порушень серед особового складу Національної поліції України; узагальнення результатів діяльності підрозділів кадрового забезпечення та підрозділів з питань психологічного забезпечення Національної поліції України за 2014–2018 роки; аналітичні матеріали Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної судової адміністрації та інших правоохоронних відомств за 2002–2018 роки. Під час підготовки дисертації використано й власний досвід роботи, у тому числі на керівних посадах в закладах вищої освіти МВС України, а також результати безпосереднього ознайомлення з особливостями системи професійного навчання поліцейських в Україні та за кордоном.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у дисертації комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової та психологічної наук на системному рівні опрацювання виявлено, описано і пояснено феномен формування особистості поліцейського в Україні, визначено юридико-психологічні засади відповідних процесів, спрогнозовано тенденції їх трансформації в умовах сьогодення. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

вперше:

- визначено комплекс об'єктивно-суб'єктивних обставин, що детермінують науковий інтерес до проблеми психологічних і правових засад формування особистості поліцейського в Україні, внаслідок чого констатовано: незавершеність реформи правоохоронної системи та відверте «буксування» її за певними напрямками; високий рівень корупції в правоохоронних органах; брак кваліфікованих кадрів; недосконалість системи підбору кадрів та значні вади в системі їх професійної підготовки; недостатність увага до впровадження інноваційних змін у вказаній сфері; низький рівень матеріально-технічного забезпечення правоохоронної системи; недостатність використання потенціалу громадськості у досягненні цілей правоохоронної діяльності; формалізм у виконанні правоохоронних завдань, відсутність ініціативності та слабкі зворотні зв'язки в системі; недоліки методологічного і практичного характеру під час запровадження досвіду інших країн;

- запропоновано комплекс наукових положень щодо змісту, структури і правових засад професійної підготовки поліцейських як системи організаційних заходів, основною метою якої є формування професійної спрямованості, розвитку поліцейських як професіоналів, підвищення рівня їх професійної правової свідомості та правової культури, отримання ними нових спеціальних знань, навичок, умінь, які дозволять чітко, оперативно, неупереджено виконувати свої професійні обов'язки, відповідно до норм чинного законодавства та професійної етики, ґрунтуючись на потребах суспільства та держави;

- визначено зміст первинної підготовки кадрів для Національної поліції України: з одного боку, це професійна діяльність уповноважених державних органів і служб щодо надання освітніх послуг та прищеплення практичних навичок, які будуть використовуватись поліцейськими на практиці, з іншого – професійне навчання поліцейських, що забезпечуватиме відповідний рівень їх професійної кваліфікації, який буде необхідним для продуктивної поліцейської діяльності у перспективі;

- запропоновано науковий опис моделі післядипломної освіти поліцейських як спеціалізованого вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду;

- надано характеристику організаційній моделі службової підготовки поліцейського як системи заходів, спрямованих на закріплення й оновлення необхідних знань, умінь і навичок працівника поліції з урахуванням оперативної

обстановки, специфіки та профілю його оперативно-службової діяльності. Вказана модель складається з двох частин – теоретичної та практичної, яким надано науковий опис;

– запропоновано розгалужену систему заходів удосконалення освітнього процесу у закладах вищої освіти МВС України, спрямованих на формування професійних компетенцій працівника поліції, за рахунок: 1) стимулювання позитивної мотивації до професійної діяльності шляхом оціночного аналізу ситуацій і явищ, звернення до особистісних цінностей та цілепокладань; 2) орієнтації нормативних дисциплін професійної підготовки майбутніх працівників поліції, оновлення й розширення їх змісту відповідно до сучасних запитів; 3) акценту на використання інтерактивних форм, методів та інноваційних засобів, що дозволяють активізувати пізнавальну діяльність шляхом моделювання ситуацій професійної діяльності;

удосконалено:

– класифікацію типів і видів розвитку особистості у прив'язці до кластера майбутніх правоохоронців України. Запропонована модель є результатом критичного аналізу основних теорій, що пояснюють природу розвитку та змінювання особистості, і характеризується такими ознаками як: цілеспрямованість, її зв'язок із зовнішнім середовищем, поліелементність, повноструктурність, ієрархічність побудови, взаємодія між елементами системи та наявність синергетичних зв'язків (потоків) між ними;

– розуміння професійної ідентичності як складної, багатокомпонентної та інтегративної характеристики особистості, в структурі якої міститься соціальний та особистісний компоненти, які визначаються усвідомленням своєї приналежності до певної професії і певного професійного співтовариства, наявністю зовнішніх та внутрішніх чинників, які сприяють успішній реалізації фахівця в професійній діяльності. В ході емпіричного дослідження проаналізовано переживання поліцейських як на етапі їх професійної підготовки, так і в період їх професійної діяльності, визначено домінуючі сфери особистості і типи поведінки;

– розуміння формування прогностичних здібностей майбутнього правоохоронця як процесу оволодіння інтелектуальною діяльністю, яка полягає в отриманні на основі фактичних даних версії правової ситуації на основі екстраполяції, моделювання і експертної оцінки, інтегруючи базовий прогноз (правові знання), процес прогнозування (дії в соціальному і правовому середовищі) і вибір прогнозу (професійні, соціальні та персональні значення);

– наукове положення про місце і роль мотиваційного компонента у формуванні особистості поліцейського на підставі аналізу функцій, що їх виконує мотиваційна сфера особистості (орієнтуюча, спонукальна, спрямовуюча, стимулююча, мобілізуюча, контролююча), етапності розгортання мотиваційної готовності (професійно-орієнтаційний, гносеологічний і коригуючий), а також основних мотиваторів;

– систему аргументів на користь того, що первинна підготовка поліцейського повинна тривати не менше 1–2 років, а навчання курсантів – не менше 4 років, адже саме спеціальна повна юридична освіта здатна забезпечити формування і розвиток таких компетенцій, які потрібні для охорони прав і свобод людини, протидії

злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку на достатньому професійному рівні. Серед вказаних аргументів акцентовано увагу на такому загальноєвропейському тренді як збереження спеціалізованих (суто поліцейських) інституцій підготовки кадрів;

дістало подальший розвиток:

– оцінка стану наукової розробленості у психології та правознавстві питань формування особистості поліцейського в умовах фахової підготовки та професійної діяльності в Україні, на підставі чого констатовано комплексний характер названої проблематики, її значний евристичний потенціал, нелінійний та інтегративний зміст зв'язків із суміжними науковими полями, яким притаманні певні когнітивні протиріччя;

– система аргументів на користь методологічного плюралізму, як основи методології дослідження психологічних і правових засад формування особистості поліцейського в Україні, який припускає можливість виправданого використання різноманітних методів, що можуть поєднуватись між собою на засадах доповнюваності в рамках системного, культурологічного, антропологічного, особистісно-зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного та аксіологічного підходів;

– розуміння психологічних механізмів формування готовності до інноваційної діяльності, а також конструктивних копінг-стратегій у загальному механізмі прогностичної компетентності поліцейських. У ході емпіричного дослідження психологічних особливостей антиципаційної спроможності курсантів з різним рівнем готовності до інноваційної діяльності, а також емпіричного вивчення копінг-стратегій були оцінені відповідні кореляції, а також запропоновані рекомендації з оптимізації психологічної складової виховної та корекційної роботи;

– розуміння психологічних механізмів формування соціального інтелекту, спостережливості й професійної надійності у загальному механізмі комунікативної компетентності поліцейських. За результатами емпіричного дослідження цих якостей у слухачів запропоновано впровадження соціально-психологічного тренінгу, профайлінгу та інших технологій на курсах первинної професійної підготовки та під час навчання у закладах вищої освіти МВС України;

– формулювання дефініцій самопроєктування і самоздійснення, як особливих технологій самовдосконалення особистості працівника поліції у процесі професіогенезу з одночасним визначенням мети, завдань і функцій, а також аналізом механізмів формування та розвитку у ситуаціях різного типу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено та може бути використано у:

– *науково-дослідній сфері* – як цілісне знання про правові та психологічні засади формування і розвитку особистості поліцейського в Україні та можуть бути основою для подальшої розробки відповідних проблем (акт Кримінологічної асоціації України від 10 червня 2019 р.);

– *правотворчості* – для підготовки й уточнення низки законодавчих та підзаконних актів у сфері фахової підготовки та професійної діяльності поліцейських в Україні (довідка Інституту законодавства Верховної Ради України від 28 грудня 2018 р. № 22/622-1-15);

– *правозастосовній діяльності* – для підвищення ефективності процесів і процедур фахової підготовки та професійної діяльності поліцейських в Україні (довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження Департаменту персоналу, організації освітньої та наукової діяльності МВС України, Національної поліції України, Головного управління Національної поліції України в Харківській області);

– *освітньому процесі* – при підготовці підручників та навчальних посібників із дисциплін «Психологія», «Юридична психологія», «Педагогіка» тощо (акти впровадження результатів наукового дослідження Харківського національного університету внутрішніх справ від 21 червня 2019 р., Національної академії внутрішніх справ від 02 вересня 2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, сформульовані положення і висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора. У співавторстві з професорами В. Сокуреном, В. Уваровим і доцентом Ю. Бойко-Бузиль опубліковано три наукові статті (дисертантом розроблено основну частину і висновки, частка – 70 %). У процесі одержання нових наукових результатів наукові розробки інших дослідників не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки оприлюднені на наступних всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Сфера дії трудового права та права соціального забезпечення» (м. Харків, 26 жовтня 2016 р.); «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (м. Харків, 18 листопада 2016 р.); «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (м. Харків, 25 листопада 2016 р.); «Inovačné výskum v oblasti sociológie, psychológie a politológie» (Sládkovičovo, Slovenská republika, 10-11 marca 2017 r.); «Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв’язання» (м. Харків, 30 березня 2017 р.); «Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України» (м. Харків, 07 квітня 2017 р.); «Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України» (м. Харків, 21 квітня 2017 р.); «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (м. Харків, 27 жовтня 2017 р.); «Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення» (м. Харків, 03 листопада 2017 р.); «Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу» (м. Харків, 08 листопада 2017 р.); «Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми» (м. Харків, 15 листопада 2017 р.); «Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.)» (м. Харків, 25 листопада 2017 р.); «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (м. Харків, 01 грудня 2017 р.); «Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України» (м. Харків, 30 березня 2018 р.); «Бочаровські читання» (м. Харків, 13 квітня 2018 р.); «Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України» (м. Харків, 24 травня 2018 р.); «Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу

та службу в правоохоронних органах» (м. Харків, 16 листопада 2018 р.); «Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики» (м. Харків, 21 листопада 2018 р.); «Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми» (м. Харків, 23 листопада 2018 р.); «Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави» (м. Харків, 30 листопада 2018 р.); «Шляхи покращення професійного рівня працівників кінологічних служб» (м. Харків, 14 грудня 2018 р.); «Застосування інформаційних технологій у діяльності НПУ» (м. Харків, 21 грудня 2018 р.); «Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України» (м. Харків, 02 квітня 2019 р.); «Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України» (м. Харків, 05 квітня 2019 р.); «Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України» (м. Харків, 11 квітня 2019 р.); «Особистість, суспільство, закон» (м. Харків, 25 квітня 2019 р.); «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (м. Харків, 17 травня 2019 р.); «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Харків, 24 травня 2019 р.); «Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції» (м. Суми, 24–25 травня 2019 р.); «Концептуальні засади використання психологічних знань в судовій діяльності» (м. Чернівці, 31 травня 2019 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані за результатами дисертаційної роботи, висвітлено у 57 наукових працях, серед яких: монографія; 17 статей – у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних та психологічних наук, у тому числі таких, що входять до міжнародних наукометричних баз; п'ять статей – в іноземних наукових виданнях; 29 друкованих робіт апробаційного характеру та п'ять інших наукових праць, які додатково відображають результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, які об'єднують 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (611 найменувань на 61 сторінці) та додатків (на 23 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 454 сторінки, з яких основний текст дисертації займає 351 сторінку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, розкрито її зв'язок із програмами, планами, темами наукових досліджень, охарактеризовано ступінь наукової розробленості, визначено об'єкт, предмет, мету, задачі дослідження, його методи та методологічні засади, описано основні складові наукової новизни, а також їх практичне значення, відомості про апробацію, публікації автора.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження формування особистості поліцейського» складається з чотирьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Формування особистості поліцейського як об'єкт наукового аналізу»* визначено, що вказана наукова проблема викликає великий інтерес і має значний евристичний потенціал, особливо в контексті поліцейської реформи в

Україні. На підставі розгляду проблеми у контексті її нелінійних зв'язків із суміжними виділено наступні когнітивні протиріччя: між вимогами, що ставить суспільство до професійної майстерності у підготовці майбутніх фахівців, та низьким рівнем їх готовності до здійснення професійного саморозвитку; між потребою забезпечення їх неперервного професійного саморозвитку в процесі навчання і фахової діяльності та відсутністю цілісної підготовки до формування умінь та навичок здійснювати особистісний та професійний саморозвиток; між необхідністю набуття професійних якостей майбутнім фахівцем для становлення його як професіонала і відсутністю мотивації у курсантів в період навчання. Проте, комплексного монографічного дослідження психологічних та правових засад формування особистості поліцейського в Україні у сучасних умовах здійснено не було. Проведений аналіз тематики також вказує на її багатогранність та комплексний характер, обумовлені дією спектру соціально-економічних, культурних, фахових, особистісно-орієнтованих чинників.

Проблеми формування кадрового потенціалу поліції та професійно-психологічної підготовки працівників поліції стали вже традиційним предметом досліджень юридичної психології. Серед найбільш актуальних: питання національно-патріотичного виховання молоді в сучасних умовах; виховний потенціал процесу навчання курсантів у відомчих закладах вищої освіти; формування загальної і спеціальної компетентності правоохоронців. З актуалізованою тематикою напряду пов'язані питання, які стосуються становища людини в державі, її громадянських прав і свобод, міжнародних стандартів прав людини, їхнього історичного розвитку, правового забезпечення, діяльності правоохоронних органів щодо їх захисту. Професійна діяльність працівників цих органів вимагає як спеціального професійного відбору майбутніх правоохоронців, так і професійної підготовки їх до роботи в різних умовах, у тому числі в екстремальних. Водночас в опублікованих роботах здебільшого здійснений аналіз окремих аспектів підвищення рівня якості підготовки кадрів для правоохоронних органів, удосконалення організації освітнього процесу у закладах вищої освіти МВС України, проведення наукових досліджень із питань організації правоохоронної діяльності, боротьби зі злочинністю тощо, а отже актуальною залишається проблема комплексного дослідження становлення та розвитку системи підготовки поліцейських кадрів та формування їх особистісних якостей.

У підрозділі 1.2 *«Методологічні підходи до професійного становлення поліцейського в сучасних умовах»* зазначено, що одним із напрямів дослідження є обґрунтування методологічних засад формування особистості поліцейського, щоб мати повноцінне уявлення про пізнавальний інструментарій, його відповідність характеру досліджуваного об'єкта та зв'язок з пізнавальною метою або цілями практичної діяльності, що може досягатися виконанням низки конкретних завдань із розгортання конкретних методів, засобів, прийомів і принципів у систему. Презюмується методологічний плюралізм, який припускає можливість виправданого використання різноманітних методів, що можуть поєднуватись між собою на засадах доповнюваності.

Комплексність завдань, змісту, функцій професійної підготовки у закладі вищої освіти, які сприяють формуванню особистості майбутніх поліцейських,

зумовлює доцільність його організації з використанням системного, культурологічного, антропологічного, особистісно-зорієнтованого, комунікативного, компетенційного, діяльнісного та аксіологічного підходів.

Методологія охоплює також організаційно-інституційну складову спеціалізованої підготовки, закони та закономірності їх роботи. Закони та закономірності слугують базою для виникнення і розвитку ідей, націлених на вдосконалення освіти. Вони знаходять вихід на практику і регулюють її через систему принципів навчання та формуються у вигляді ідейних імперативів. Запропоновано авторську систему принципів підготовки поліцейських, використання яких є доцільним при формуванні особистості майбутніх поліцейських в процесі фахової підготовки. Зокрема принципи: гуманізації та гуманітаризації, культуро-відповідності, інтеграції, глобалізації, фундаменталізації і дуальності.

У підрозділі 1.3 *«Особистість правоохоронця в умовах трансформації соціальних процесів»* на підставі аналізу основних теорій, що пояснюють природу розвитку та змінювання особистості (теорія втілення (матеріалізації), теорія розвинутого контекстуалізму, конструктивістські психологічні концепції, дернерський напрям досліджень, імунологічна концепція особистісного змінювання, теорія трансформації особистості, теорія самодетермінації суб'єкта) акцентовано увагу на тому, що: розвиток особистості є процесом породження нового; механізмом розвитку є протиріччя; механізми прояву розвитку особистості є складними та багатограними, пояснити їх можна тільки комплексом внутрішніх і зовнішніх умов; джерелом особистісного розвитку виступають і особистість (внутрішня інтенція або самодетермінація), і середовище (зовнішня детермінація); розвиток особистості може мати не тільки позитивний, а й негативний, деструктивний характер; особистісний розвиток може бути і кількісним, і якісним; розвиток особистості може бути послаблений або спрямований в соціально прийнятні межі за допомогою створення відповідних умов.

Класифікаційна матриця типів і видів розвитку особистості накладена на ідеальну модель кластера майбутніх правоохоронців України дозволила визначити такі дихотомійні варіації відповідних процесів: позитивний і негативний розвиток; бажаний і небажаний розвиток; конструктивний і деструктивний розвиток; реактивний і продуктивний розвиток; випадковий і цілеспрямований розвиток; добровільний і примусовий розвиток; раптовий і поступовий розвиток; зовнішній і внутрішній розвиток; кількісний і якісний розвиток; структурний і метаболічний розвиток; адаптивний і дезадаптивний розвиток; принциповий розвиток, що призводять до формування нової ідентичності, а саме – професійної ідентичності майбутніх правоохоронців.

У підрозділі 1.4 *«Юридико-психологічні аспекти реформування поліції в Україні та за кордоном»* зазначено, що у сучасній Україні найактивніша фаза реформування системи органів поліції припала на роки глибоких соціальних потрясінь. Втім, як засвідчив проведений аналіз закордонного досвіду, це скоріше загальноєвропейський тренд (наприклад, Грузія, Чехія, Польща провели реформування своїх правоохоронних органів в аналогічні періоди). Визначено тотожні кроки з удосконалення поліцейської галузі, а саме: демілітаризація,

люстрація, поділ повноважень на центральному та муніципальному рівнях тощо. Зроблено висновок, що успішному становленню поліції в Україні сприяє, по-перше, урахування досвіду подібних реформ, які мали місце в інших країнах (при чому як успішні приклади, так і причини невдалих перетворень), а по-друге, враховуючи непересічне суспільне значення та вплив вказаних реформ на загальний соціальний стан у країні, детальна розробка та створення програм психологічного забезпечення вказаних трансформацій на державному рівні. Отже, усі процеси, пов'язані з реформуванням правоохоронної галузі, є не просто «технічними» зовнішніми змінами у діяльності поліцейських інститутів, але вони несуть в собі глибокий юридичний та психологічний зміст.

Розділ 2 «Психологічні чинники формування особистості поліцейського у професійній діяльності» містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1 *«Професійна ідентичність як умова самореалізації поліцейського у професійній діяльності»* зазначено, що професійна ідентичність поліцейського є складною, багатокомпонентною та інтегративною характеристикою особистості, в структурі якої міститься соціальний та особистісний компоненти, які визначаються усвідомленням своєї приналежності до певної професії і певного професійного співтовариства, наявністю зовнішніх та внутрішніх чинників, які сприяють успішній реалізації правоохоронця в професійній діяльності (Посохова, 2016). Важливою передумовою формування професійної ідентичності є професійна соціалізація та період підготовки, оскільки на початковому етапі входження в професію важливо створити психолого-педагогічні умови для самореалізації фахівця в майбутній професійній діяльності.

В ході емпіричного дослідження проаналізовано переживання поліцейських як на етапі їх професійної підготовки, так і в період їх професійної діяльності, визначено домінуючі сфери особистості і типи поведінки. Так, в період навчання у слухачів формується усвідомлення приналежності до нового середовища, відбувається ідентифікація з професією. Ці процеси потребують наявності почуттів довіри до професійної діяльності, усвідомлення власної участі й можливості впливу на події, адже саме переконання в тому, що розвиток подій буде відповідати очікуванням індивіда сприятиме гармонійному професійному становленню майбутнього правоохоронця. Одночасно це стає основою для формування активних стратегій подолання стресу і в результаті сприяє зростанню успішності діяльності. Процес соціальної адаптації слухачів характеризує низка рис, властивих етапу професійної адаптації. На перший план виступають професійні домагання, прагнення до досконалості і готовність до енергетичних витрат. Іншою проблемою цього періоду навчання стає відчуття успішності в професійній діяльності, вміння приймати рішення в нових складних умовах. Психоемоційна стійкість у професійній діяльності майбутніх поліцейських вимагає помірних показників за даними шкалами опитувальника. Надмірна готовність до виконуваної професійної діяльності, концентрація на виконуваних функціях, може призвести до втрати почуття емоційної стабільності і рівноваги, які так необхідні в силових структурах.

У вже працюючих поліцейських адаптація до професії виходить на інший рівень, а саме: для них є важливим почуття власної залученості до подій і можливості впливати на них. Визначення типів поведінки досліджуваних в

ситуаціях професійних вимог дозволило встановити, що у патрульних поліцейських спостерігається суб'єктивність сприйняття значущості професійної діяльності, готовність до енергетичних витрат та готовність віддати всі свої сили виконанню професійних завдань, що свідчить про зростання зазначених складових професійної активності та емоційного ставлення до роботи. Отримані результати свідчать, що на етапі професійної діяльності знижується здатність до підтримання дистанції стосовно роботи, здатність до релаксації й відпочинку після роботи, а також, посилюється тенденція до відмови в ситуації невдачі, яка відбивається у схильності до примирення з ситуацією невдачі і легкій відмові від її подолання, що може знижувати психічну стійкість досліджуваних.

У підрозділі 2.2 *«Особливості прогностичної компетентності, готовності до інновацій та копінг-поведінки у поліцейських»* зазначено, що прогностична компетентність є цілісним утворенням, системною властивістю особистості і характеризує її здатність зберігати і оптимально конструювати власне майбутнє, завдяки прогнозу успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, вирішувати складні життєві завдання. Також прогностична компетентність – це здатність особистості ефективно експлікувати минулий досвід, ґрунтуючись на життєвих знаннях, уміннях, навичках, досягненнях для побудови образу очікуваного майбутнього, що підвищує власну ефективність при виконанні різних життєвих і соціальних завдань. Прогностична компетентність особистості – це полідетермінована властивість. Тому можливо припустити, що в методологічному плані вона поєднує в собі основні види детермінації: психічно-фізіологічну, феноменологічну, соціально-практичну і ситуативну. Перераховані методологічні основи дають можливість розглядати прогностичну компетентність як важливий фактор у реалізації поведінки особистості. Формування прогностичних здібностей майбутнього правоохоронця є процесом оволодіння інтелектуальною діяльністю, яка полягає в отриманні на основі фактичних даних версії правової ситуації на основі екстраполяції, моделювання і експертної оцінки, інтегруючи базовий прогноз (правові знання), процес прогнозування (дії в соціальному і правовому середовищі) і вибір прогнозу (професійні, соціальні та персональні значення).

Прогностична компетенція прямо пов'язана з процесом створення, поширення і впровадження нововведень і передового досвіду, який зачіпає внутрішнє, психічне життя людини, що викликано необхідністю адаптації до умов новизни. Показником готовності до інноваційної діяльності є високий рівень інноваційного потенціалу особистості, що може бути визначено через інтегральну сукупність п'яти компонентів: мотиваційного, когнітивного, емоційно-вольового, операціонального, творчого, і досліджено через показники ініціативності, переваги діяльності, що вимагає інновативності, готовності до змін. Одним з важливих компонентів формування готовності до інновацій у професійній діяльності є механізм, що ґрунтується на антиципаційній (прогностичній) діяльності майбутніх правоохоронців.

В ході емпіричного дослідження психологічних особливостей антиципаційної спроможності курсантів з різним рівнем готовності до інноваційної діяльності були оцінені кореляції між рівнем готовності до інноваційної діяльності та складовими антиципаційної спроможності, внаслідок чого констатовано позитивний зв'язок

тільки з особистісно-ситуаційною складовою ($r=0,48$; $p\leq 0,01$); з іншими складовими кореляційного зв'язку не зареєстровано. Це вказує на те, що для високого рівня готовності до інноваційної діяльності більш характерним є нормоваріантний тип антиципаційної спроможності, тобто зі зростанням здатності вірно прогнозувати події, поведінкові реакції інших людей, а також власних вчинків зростає й рівень орієнтації на інноваційну діяльність.

Виявлено також кореляційний зв'язок між рівнем готовності до інноваційної діяльності та загальним рівнем прогностичної компетентності ($r=0,49$; $p\leq 0,01$). Тобто можна стверджувати, що чим вище загальний рівень антиципаційної спроможності у курсантів, тим вище рівень готовності до інноваційної діяльності.

В цілому отримані результати дослідження свідчать про вплив прогностичної компетентності на готовність до інноваційної діяльності. Запропоновано розробити певні рекомендації щодо розвитку поліваріантного типу імовірнісного прогнозування у курсантів та здібностей точно і правильно розуміти дії і наміри оточуючих людей, передбачати їх вчинки, планувати та прогнозувати власну діяльність та розвивати здатність висувати альтернативні версії розвитку можливих подій. Зроблено висновок про необхідність спрямовувати виховну та корекційну роботу на розвиток інноваційного потенціалу особистості, який є найбільш вираженою ознакою психологічної готовності учасників освітнього процесу до інноваційної діяльності.

Узагальнення даних емпіричного дослідження особливостей формування копінг-стратегій у майбутніх правоохоронців засвідчило, що курсанти з високим рівнем антиципаційної спроможності в ситуації стресу найчастіше використовують продуктивні копінг-стратегії в когнітивній, емоційній та поведінковій сферах. Непродуктивні когнітивні, емоційні та відносно продуктивні поведінкові копінг-стратегії в стресовій ситуації використовують частіше курсанти з несформованою антиципаційною спроможністю. Вони найчастіше не усувають стресовий стан, а навпаки сприяють його посиленню.

Отримані дані також свідчать, що курсантам з високим рівнем антиципаційної спроможності властива здатність не залежати від зовнішніх впливів і оцінок, самостійно регулювати власну поведінку і відповідати за неї, а також об'єднуватися з іншими людьми для вирішення проблем. Вони прагнуть до соціальних контактів, проявляють інтерес до почуттів оточуючих, їхніх потреб, бажань. Курсантам з низьким рівнем антиципаційної спроможності притаманні непрямі та асоціальні дії, які виявляються в демонстрації своєї влади та бажанні вигідно ставити іншу людину в залежне положення. Також їм властиво іноді в складних ситуаціях діяти не напругу, цинічно, маніпулювати іншими людьми.

В цілому курсантам з високим рівнем антиципаційної спроможності властиві адаптивні стратегії опанування: активні (асертивні дії) та просоціальні (соціальний контакт), які спрямовані на вирішення проблемної або стресової ситуації або на отримання соціальної підтримки від середовища. Натомість курсантам з низьким рівнем прогностичної компетенції притаманні дезадаптивні копінг-стратегії: непрямі (маніпулятивні дії) та асоціальні, які характеризуються соціальною несмілістю (невпевненістю) і, в той же час, невпевненістю в собі і негативізмом по відношенню до оточуючих.

Відносно специфіки копінг-механізмів були отримані наступні дані: курсанти з високим рівнем антиципаційної спроможності в ситуації стресу найчастіше використовують продуктивні копінг-стратегії в когнітивній («проблемний аналіз», «збереження апломбу» та «установка власної цінності»), емоційній («оптимізм», «протест») та поведінковій («альтруїзм», «співпраця») сферах. Непродуктивні когнітивні («ігнорування», «дисиміляція»), емоційні («придушення емоцій», «самозвинувачення») та відносно продуктивні поведінкові («компенсацію», «конструктивну активність», «відвернення») копінг-стратегії в стресовій ситуації використовують частіше курсанти з низьким рівнем антиципаційної спроможності.

Зроблено висновок, що сформовані копінг-стратегії можуть сприяти або перешкоджати успішності подолання стресів, а також впливати на збереження здоров'я суб'єкта. Зроблено припущення, що високий рівень антиципаційної спроможності свідчить про наявність копінг-ресурсів, які виявляються у визнанні суб'єктом своєї ролі у виникненні проблеми і відповідальності за її вирішення, здатності ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями, сприяючи збереженню як психічного, так і фізичного здоров'я. Це може сприяти розробці психотехнологій, які дозволять розвинути адекватні проблемній ситуації копінг-стратегії через розуміння та визначення потенційного стресору та створення резерву особистісних і середовищних ресурсів, необхідних для успішного подолання професійних стресів, особистісного зростання, благополуччя і досягнення поставлених позитивних цілей.

У підрозділі 2.3 *«Соціальний інтелект, спостережливість та надійність у поліцейських»* зазначено, що соціальний інтелект у професійній діяльності поліцейського в контексті його комунікативної компетентності виступає своєрідним психологічним ресурсом професійного розвитку та саморозвитку. Професійна діяльність поліцейського повинна керуватися не тільки професійними нормами, стандартами поведінки працівника поліції, що містяться в законах, наказах й інструкціях, але і етичними нормами, звичаями і традиціями, суспільною думкою і соціальними очікуваннями в суспільстві, що в свою чергу, вимагає особливого, професійно орієнтованого соціального інтелекту у майбутнього поліцейського.

Результати, отримані в ході емпіричного дослідження рівня соціального інтелекту, свідчать про те, що для всіх слухачів, незалежно від їх рівня комунікативної толерантності, характерною є властивість розуміти вербальні реакції партнерів по спілкуванню, тобто вони однаково вірно можуть сприймати і інтерпретувати одні і ті ж вербальні прояви, не спираючись лише на характер взаємовідносин зі співрозмовниками чи умови ситуації спілкування.

Разом з цим, здатність більш правильно прогнозувати і точно передбачати наслідки поведінки в ситуації невизначеності як в даний час, так і в майбутньому частіше зустрічається у слухачів, які мають високий рівень комунікативної толерантності. Ця група також відрізняється вірогідно більшою здатністю до логічного узагальнення ситуації спілкування в умовах невизначеності та вмінням швидко виділяти основні ознаки в різних невербальних проявах партнера по спілкуванню. Для названої групи характерним є вміння розпізнавати структуру міжособистісної взаємодії ще на початку процесу комунікації, оскільки вони шляхом логічних умовиводів можуть добудовувати невідомі, відсутні ланки в ланцюзі цих взаємодій, передбачати, як співрозмовник може повести себе, здатні

відшукувати причини даної поведінки, що свідчить про високий рівень професійного розвитку.

Обґрунтовується необхідність впровадження соціально-психологічного тренінгу щодо розвитку соціального інтелекту у слухачів курсів первинної професійної підготовки та вдосконалення здібностей точно і правильно аналізувати складні ситуації міжособистісної взаємодії з населенням, розуміти механізми і функції процесу комунікації між різними сторонами. Сформульовано пропозицію у період професійної підготовки активніше скеровувати освітній процес на розвиток даної професійної компетенції.

Спостережливість, як здатність помічати певні чинники, які мають відношення до поставленого завдання, передбачає обробку інформації, що надходить, з метою її аналізу та складання прогнозу розвитку ситуації. За результатами проведеного анкетування працівників патрульної поліції, де, поряд з іншими питаннями, їм пропонувалося вибрати ознаки, за якими вони визначають людину, яка говорить нещиро (приховує щось, бреше), зроблено висновок, що поліцейські не мають доступу до сучасних психологічних технологій, які зорієнтовані на діагностику поведінки громадян і на виявлення ознак брехні. На сучасному етапі розвитку психології такою технологією є профайлінг, що передбачає не тільки вміння виділити вербальні і невербальні ознаки брехні, а й прогнозувати поведінку людини на основі наявних даних, віднесення опонента до того чи іншого типу особистості.

Навчання профайлінгу дозволяє сформувати когнітивну базу (що включає ознаки брехні, емоційні прояви, психотипи), вміння отримувати необхідну інформацію, сприятиме формуванню у поліцейських навичок цілеспрямованої спостережливості. Це дозволить їм ефективно виконувати свої професійні обов'язки, а також забезпечити особисту безпеку на підставі прогнозування поведінки партнерів по комунікації.

У загальному розумінні «професійна надійність» є інтегральним психологічним утворенням, що охоплює різні сфери особистісних структур (ціннісно-смыслову, мотиваційну, пізнавальну, емоційно-вольову, поведінкову) і забезпечує ефективне здійснення професійної діяльності. Вона відображає здатність безпомилково виконувати потрібні функції в певний інтервал часу (якісна характеристика) та ймовірність виконання потрібних функцій протягом певного часу в заданих умовах та із заданою якістю (кількісна характеристика). Досягнення безпомилкового та своєчасного виконання дій і діяльності в цілому є результатом надійного функціонування організму та психіки людини, а також її професійної підготовки і досвіду.

Професійна надійність потребує цілеспрямованого керованого формування й подальшої координації через психолого-виховний вплив на особистість з метою формування та розвитку відповідних психологічних якостей фахівця-правоохоронця. Вона знаходиться у прямій залежності від індивідуально-психологічних особливостей особистості працівника та якості професійної підготовки. Остання передбачає створення належної основи для формування професійної надійності, зокрема через: 1) спрямованість освітнього процесу на формування позитивної мотивації до професійної діяльності шляхом оціночного

аналізу ситуацій і явищ, звернення до особистісних цінностей та цілепокладань; 2) орієнтацію нормативних дисциплін професійної підготовки на формування професійної надійності майбутніх працівників поліції, оновлення й розширення їх змісту відповідно до сучасних запитів; 3) акцент на використання в освітньому процесі інтерактивних форм, методів та інноваційних засобів, що дозволяють активізувати пізнавальну діяльність шляхом моделювання ситуацій професійної діяльності.

Показником ступеня професійної надійності практичних працівників виступають помилкові дії особового складу практичних підрозділів Національної поліції України та МВС України у цілому в ході виконання оперативно-службових та оперативно-бойових задач. Наголошується на необхідності розробки концепції причинності помилкових дій особового складу і методів, за допомогою яких зацікавлені служби зможуть визначати зв'язки між умовами виникнення помилок і їхнім характером, з одного боку, і психологічними закономірностями функціонування людини в даних обставинах – з іншого (О. В. Тімченко).

Помилка поліцейського повинна розглядатися не тільки як причина погіршення професійної діяльності або виникнення складної ситуації, але і як наслідок певних професійних якостей, особливостей психічних, фізіологічних й інших функцій, що виявляються в даних умовах. Такий підхід дозволить не просто констатувати причину конкретної помилки, а оцінити її як випадковий або закономірний прояв функціональних можливостей, що властиві конкретному працівнику поліції чи певній категорії осіб конкретного підрозділу МВС України.

Розділ 3 «Формування і розвиток особистості працівника поліції у процесі професіогенезу» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Технології самовдосконалення особистості працівника поліції у процесі професіогенезу»* визначено, що самопроектування поліцейського розуміється як здатність діяти за власним задумом, проектом, планом. Воно базується на інтерпретації та осмисленні попереднього особистого та соціокультурного досвіду, що здійснюється шляхом занурення у соціокультурний дискурсивний простір та створення власного смислового простору, який визнається вагомим чинником особистісного зростання (О. А. Ткаченко, 2017).

Мета самопроектування поліцейського – сформулювати особистісний проект розвитку, що передбачає створення життєвої стратегії, програми, обрання життєвої перспективи, а також засвоєння способів забезпечення особистісного зростання та втілення їх як в особистісному проекті, так й у проекті власного життя (за Н. В. Чепелевою, 2016).

Особистісний проект поліцейського повинен передбачати: 1) створення «задуму себе», тобто конструювання Я-можливого, або Я-бажаного, або ж Я-ідеального; 2) створення схеми або сюжету подальшого життя і себе у ньому; 3) реалізацію цього задуму шляхом вибудовування бажаної, передбачуваної ідеальної історії власного життя або плану, за яким втілюватиметься задум, а також конструювання власної ідентичності, адекватної власному задуму.

Виділено основні шляхи особистісного самопроектування поліцейського: 1) інтерпретація та реінтерпретація особистого і соціокультурного досвіду; 2) побудова власної символіки, яка дозволяє створити особистісний концепт, міф,

проект тощо; 3) створення власної життєвої історії на основі побудови життєвих наративів та концепцій власного буття; 4) тезаурусний досвід осягнення життя, який передбачає побудову смислових класів подій, на основі яких створюється концепція власного життя та засоби її втілення у життєвих практиках; 5) вибудовування власного особистісного та життєвого проектів як основи подальшого (у тому ж числі професійного) розвитку.

Проаналізовано механізм самопроектування у кризових ситуаціях різного типу, коли відбувається боротьба двох проектів – проекту, орієнтованого на минуле, і проекту, орієнтованого на майбутнє (Н. В. Чепелева, 2016). У першому випадку людина породжує наратив зміни/зростання, однак, залишаючись у межах соціально орієнтованого проекту, намагається за допомогою соціокультурних зразків знайти вихід із складної життєвої ситуації. Якщо це вдається, то ситуація вирішується, але людина залишається у межах власної особистості, які не дають їй розвиватися, і рухатися від соціального до особистісного рівнів розвитку.

Особливо несприятливою ситуація стає у випадку, коли особистість породжує наратив втрати, тим самим створюючи «порожнє» теперішнє. Тут взагалі не йдеться про створення проектів, про будь-яке самопроектування. Особистість стагнує, намагаючись усіма силами утриматися у минулому, коли ще не відбулася травмуюча подія, не шукає вихід із неї, опускає руки, повертаючись на більш низький рівень власного розвитку. Якщо ж перемагає проект, орієнтований на майбутнє, то людина породжує наратив зміни/зростання чи нормалізуючий наратив, які діють у межах особистісно-орієнтованого або альтернативного проектів. У цьому випадку не лише шукається вихід із кризової ситуації, що базується на соціальних зразках, а й запускаються процеси особистісного розвитку, знаходяться шляхи самозмін, які не лише дають змогу подолати несприятливу ситуацію, а й формується здатність до самопроектування, що є важливою передумовою особистісного зростання.

Іншим важливим феноменом для саморозвитку особистості поліцейського у професіогенезі є самоздійснення і, відповідно, самовдосконалення особистості в життєвому та професійному просторі, що охоплює процеси, які відбуваються з людиною в процесі життєдіяльності, взаємодії зі світом, людьми та собою. Дію відповідних механізмів розглянуто на прикладі професійного самоздійснення майбутнього правоохоронця, тобто втілення особистісного смислу у професійну діяльність, бачення власних цілей та формулювання завдань у контексті майбутньої правоохоронної діяльності, механізмом реалізації чого є життєві домагання особистості. Вони задають релевантні просторові та часові характеристики його саморозвитку, які, з одного боку, формують стійкість до труднощів під час навчання у закладі вищої освіти, а з іншого – сприяють переосмисленню курсантами свого актуального теперішнього, формуючи нові вектори зміни його якості у процесі професійного становлення, адже професійні домагання є складовою життєвих домагань (Т. М. Титаренко, 2004). Ціннісні орієнтації особистості, узгоджуючись з нагальними потребами через актуальні мотиви, детермінують індивідуальну стратегію самоздійснення, яка лежить в основі індивідуальної активності суб'єкта навчальної, а згодом і професійної діяльності правоохоронця. Усвідомлення власних потреб в саморозкритті, реалізації внутрішнього потенціалу під час служіння іншим,

повній віддачі себе, мотивованості метою поза собою запускає той психологічний механізм формування життєвих та професійних домагань особистості, які лежать в основі стратегії само здійснення (І. А. Гуляс, 2011).

Самовдосконалення як у професійному, так і загальнокультурному розвитку, передбачає самоосвіту, а саме: надолужування пропущеного та незасвоєного у процесі здобуття базової освіти, адаптація до нових знань і професійної культури, розвиток творчого потенціалу. Це складний феномен, який, з одного боку, є органічною частиною професійної підготовки правоохоронця, а з іншого – його розглядають як загальний розвиток особистості, що зберігає чітко визначені цілі загального та професійного самовдосконалення правоохоронця. Самоосвіта виконує дві головні функції: освітню та виховну, і має різносторонній характер: вона охоплює не тільки професійну діяльність, а й діяльність за межами професійної сфери (І. П. Радомський, 2012). У цьому разі різнобічність інтересів, схильностей і захоплень створює відповідне співвідношення, в якому професійний інтерес, моделюючи структуру інтересів людини, визначає їх зміст, перетворюючи різносторонню освіту правоохоронця на цілісний процес професійного самовдосконалення особистості, в якому діалектично взаємодіють освітня та виховна функції. Характерною особливістю цих функцій є їх взаємозумовленість. Отже, в самоосвіті правоохоронця можна виділити два – професійний та особистісний – аспекти. Професійний спрямовано на виконання завдань, що пов'язані зі службовою діяльністю, а особистісний охоплює коло інтересів, захоплень і схильностей, що перебувають за її межами.

У підрозділі 3.2 *«Використання психологічних методів і засобів з метою формування і розвитку особистості поліцейського»* наголошено на тому, що методи і засоби формування й розвитку особистості – це психологічні шляхи (способи) досягнення психологічної зрілості поліцейського у цілому, та її складових – (мотиваційних, характерологічних, здібностей) зокрема.

У формуванні особистості поліцейського особливе місце належить мотиваційному компоненту, який є стрижньовим. Говорячи про мотивацію, насамперед мають на увазі єдину систему мотивів, особливу сферу, що включає потреби, мотиви, цілі, інтереси в їх взаємодії.

Мотиваційна сфера особистості виконує низку функцій (орієнтуючу, спонукальну, спрямовуючу, стимулюючу, мобілізуючу, контролюючу тощо), а також має певні етапи розгортання мотиваційної готовності (професійно-орієнтаційний, гносеологічний і коригуючий). Зроблено висновок, що в оптимальній структурі професійної мотивації мають переважати позитивні, стійкі та збалансовані соціальні, професійні, пізнавальні мотиви, а також мотиви самореалізації. Послаблення мотивів може бути пов'язане зі зміною задоволення професією, усвідомленням труднощів в оволодінні знаннями, складнощі професійної діяльності, невпевненість в успішному виконанні своїх професійних обов'язків. На підвищення рівня мотивації впливають такі фактори, як: задоволення процесом роботи, усвідомлення професійного зростання, прагнення оволодіти новими способами виконання професійних обов'язків, гордість за свої та колективні успіхи. Всі ці фактори формують у працівників позитивні переживання.

Ефективність професійної діяльності багато в чому зумовлюється тим, наскільки успішно здійснюється мотивування, тобто процес впливу на людину для спонукання її до конкретних дій через актуалізацію певних мотивів. Серед мотиваційних чинників формування особистості більш значущими є ті, які викликають відчуття осмисленості існування і сприяють особистісному зростанню працівника поліції. До основних мотиваторів відносять: успіхи у професійній діяльності, суспільне визнання, цікавий зміст діяльності, наявність можливостей професійного зростання, відповідальність при виконанні професійних завдань, професійний статус.

Важливим засобом, що сприяє формуванню й розвитку особистості, є стимулювання. Створення сприятливих умов для позитивної мотивації працівників і реалізація її на практиці є одним із завдань керівника, який передусім має знати мотиви професійної діяльності підлеглих. Стимулювання реалізується через створення умов, що змінюють ситуацію професійної діяльності, щоб у працівника виникало бажання, прагнення ефективної діяльності. Обґрунтовано доводиться, що задоволення нижчих чи базових потреб (оплата праці, фізичні умови праці, гарантії збереження робочого місця, додаткові блага) недостатньо мотивує працівників, у той час як опора на вищі потреби (прагнення поваги та самоповаги, самоактуалізації) дає більш високі результати. Сформульовано рекомендації щодо здійснення ефективного мотивування працівників поліції за допомогою певних засобів (матеріальні ресурси, покарання, соціальні активи, нематеріальні запити тощо).

Професійно важливі якості являють собою ті внутрішні умови, крізь які трансформуються зовнішні впливи та вимоги діяльності. Конкретний перелік цих якостей для кожної діяльності специфічний (за їх складом, за необхідним ступенем прояву, за характером взаємозв'язку між ними) і визначається за результатами психологічного аналізу діяльності та складення її професіограми та психограми. У якості складової професійно важливих якостей розглядаються риси особистості, що безпосередньо не визначають успішність майбутньої професійної діяльності, однак можуть опосередковано впливати на характер її здійснення. Ще одним структурний елементом професійно важливих якостей є знання та навички, які мають бути притаманні фахівцеві.

Найважливішим елементом професійно важливих якостей є загальні здібності особистості працівника. Саме вони визначають успішність будь-якої професійної діяльності. Доведено, що загальні здібності мають потенційну можливість перетворюватися на спеціальні професійні. Основою загальних здібностей є інтелект людини, який визначається здатністю правильно та логічно розуміти події життя і реагувати на них, абстрактно мислити, засвоювати знання й уміння, успішно адаптуватися до зміни умов навколишнього середовища. Професійна правоохоронна діяльність поліцейського висуває підвищені вимоги до рівня інтелекту працівника. Також доведено, що успішному працівникові поліції має бути притаманний досить високий рівень креативності та дивергентного мислення (здатність знаходити декілька варіантів вирішення проблеми). До структури загальних здібностей працівника також входять особливості протікання пізнавальних процесів, зокрема сприйняття, уваги, уяви, пам'яті, мислення.

Не менше значення для формування готовності поліцейського до діяльності має розвиток характерологічних якостей працівників поліції. Характер людини безпосередньо визначає її вчинки. Характер менш стабільний, ніж темперамент, і його, певною мірою, можна змінювати. Водночас характер людини, особливо дорослої, досить стійкий. Різні риси характеру людини поділяються на групи, і серед них виокремлюють три основні: вольові, ділові, комунікативні. Вони не просто являють собою різні групи рис характеру, а виникають і розвиваються в онтогенезі людини в різний час і в зазначеній послідовності. Можливість успішної корекції рис характеру людини поступово зменшується у іншій послідовності: комунікативні, ділові, вольові риси.

Професійна діяльність поліцейських нерідко призводить до конфліктних ситуацій та емоційних переживань, надмірна інтенсивність і тривалість яких можуть спричинити різноманітні розлади, зокрема психосоматичні захворювання. Переживання гострих і несприятливих функціональних станів призводить до погіршення таких об'єктивних характеристик праці, як надійність, продуктивність, швидкість дій, якість роботи, а інколи є причиною нещасних випадків, травм, що зумовлені дією людського чинника. Розглянуто коло існуючих методів і відповідних їм конкретних прийомів та методик саморегуляції психічних станів, провідне місце серед яких посідає психологічна саморегуляція. У її структурі розглянуто два методи: активної нервово-м'язової релаксації та аутогенного тренування. Проаналізовано декілька конкретних модифікацій відповідних методик та їх дієвість.

Ще одним методом саморегуляції є метод образного формування поведінки і дій (метод візуалізації), що сприяє розвитку почуття впевненості. Це комплекс психологічних прийомів, спрямованих на відтворення і управління зоровими образами у внутрішньому просторі. Для посилення ефективності техніки візуалізації запропоновано використовувати афірмації – формули самонавіювання, які допомагають налаштувати підсвідомість на потрібний лад.

Зроблено висновок, що оволодіння прийомами психорегулюючого тренування і регулярне їх застосування здатне підвищити психологічну стійкість поліцейського в стресових ситуаціях. Методи релаксації потрібно освоювати заздалегідь із тим, щоб у критичний момент можна було вчасно й ефективно протистояти стресовим чинникам. За умови регулярності занять релаксаційні вправи поступово стануть звичкою і будуть асоціюватися з позитивними результатами їхнього використання.

У *підрозділі 3.3 «Фахова підготовка поліцейських як етап професіогенезу»* зазначено, що навчання особи, яка уповноважується державою застосовувати по відношенню до громадян, що допустили протиправний вчинок, силу (заходи фізичного впливу, спеціальні засоби, вогнепальну зброю) має відповідну специфіку. Особливо це стосується юридичної складової професійної підготовки поліцейських, оскільки діяльність поліцейського суворо регламентована правовими нормами. Через виконання широкого кола повноважень до поліцейських висуваються підвищені вимоги: не лише знати і вміти застосовувати норми права, але й мати спеціальну правову освіту, і при цьому бути висококваліфікованим працівником із високим рівнем правосвідомості та правової культури.

Юридична освіченість поліцейського формує професійну дисципліну, відповідальність, почуття обов'язку. Вона допомагає в розвитку активної життєвої позиції особового складу поліції. Кожному працівникові поліції потрібно прищепити готовність та уміння сприймати нову соціальну інформацію, переробляти, перевіряти, узагальнювати, робити критичні висновки, здатність приймати рішення та домагатися їх виконання тощо. Крім цього, юридична освіченість сприяє формуванню морально-психологічної готовності поліцейського до виконання службових обов'язків, яке регулюється, захищається, стимулюється нормами права. Постійний аналіз норм права, спрямований на виявлення їх соціальної цінності, морального змісту, зіставлення з ними різних життєвих ситуацій виховують в особового складу Національної поліції уміння конкретно мислити, глибоко оцінювати соціальну дійсність.

Змістом юридичної складової професійної підготовки поліцейських є набуття професійних правових цінностей, формування ставлення до правоохоронної діяльності, усвідомлення себе як правоохоронця, оцінка власних професійних здібностей крізь призму таких правових імперативів, як принципи справедливості, рівності, свободи, гуманізму, добросовісності, законності та формування ставлення до себе як до професіонала.

Правові установки поліцейських мають такі особливості: виражений усвідомлений характер, оскільки їх основу становлять правові знання, навички та вміння, емоційно-позитивні оціночні елементи; регулюють специфічну (правоохоронну) діяльність поліції щодо застосування норм права; формуються у процесі правової освіти та під впливом правоохоронної діяльності та професійних потреб щодо їх вдосконалення (Р. М. Андрусишин, 2016). Правові орієнтації поліцейських визначають пріоритети правоохоронної діяльності поліцейських та впливають не тільки на застосування норм права, а й на розвиток законодавства. Наприклад, пріоритетним напрямом сучасної правової політики стає всебічний правовий захист прав та інтересів людини, що зрештою і зумовлює формування відповідних ціннісних орієнтацій у процесі професійної підготовки поліцейських.

Наведено додаткові аргументи на користь того, що для виконання своїх обов'язків працівник поліції повинен мати фахові знання у сфері права, бути компетентним у своїх правах, правах громадян, а також розумітись на положеннях законодавчих актів України й міжнародно-правових документів. Тож наявність лише повної загальної середньої освіти у поліцейського не дає йому можливості виконувати основні завдання та посадові обов'язки на професійному, компетентному рівні. Йому потрібна спеціальна повна юридична освіта, адже такий підхід забезпечить охорону прав і свобод людини, протидію злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку на достатньому професійному рівні.

Запропоновано комплекс рекомендацій із вдосконалення психолого-правових засад і практики організації професійної підготовки поліцейських, які необхідно проводити у два етапи: перший – підготовка до професійної діяльності в особливих умовах навчання у закладі вищої освіти МВС України на випускному курсі та проходження стажування за фахом; другий – прибуття в органи після закінчення закладу вищої освіти МВС України, входження в посаду та її освоєння. Як у першому, так і в другому періодах професійної підготовки майбутніх

правоохоронців доцільно приділяти належну увагу формуванню й удосконаленню таких показників: адаптивного потенціалу; нервово-психічної стійкості; комунікативних здібностей; моральної зрілості; життєвої активності; зниженню рівня ситуативної тривожності; ослабленню проявів акцентуації характеру тощо.

Надано рекомендації з оптимізації процесу професійної підготовки майбутніх поліцейських у закладах вищої освіти МВС України та під час проходження практики у практичних підрозділах, які ґрунтуються на отриманих в ході дослідження положеннях, що професійна адаптація майбутніх правоохоронців до професії у ході освітньо-виховного процесу є динамічною й суперечливою; цей процес потребує організації системної роботи з формування мотиваційної готовності правоохоронця, спеціальних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей працівника поліції.

Розділ 4 «Психолого-правові засади організації професійної підготовки та професійної діяльності поліцейських в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділ 4.1 *«Європейські й світові стандарти організації поліцейської освіти»* на підставі вивчення зарубіжного досвіду організації системи поліцейської освіти констатовано, поряд з національними особливостями у цілому державне управління у сфері освіти щодо підготовки управлінських кадрів у правоохоронній сфері в багатьох європейських країнах подібне. Всі вони включають в себе три вектора підготовки персоналу. Перший є найбільш поширеним, і в цілому його можна визначити як «теми у сфері організаційної поведінки» передбачає надбання наступних якостей: лідерство; мотивація; робота з групами; управління стресом; управління конфліктами; прийняття державно-управлінських рішень. Другий може бути визначений як «управління персоналом», що передбачає питання: кадрового менеджменту та управління людськими ресурсами; реалізація владних повноважень; контроль та допомога підлеглим. Третій вектор можна охарактеризувати як «контроль і управління поліцією під час проведення операцій», що передбачає здійснення комплексу планово-попереджувальних заходів з протидії злочинності та підтримання належного громадського порядку.

Аналіз сучасної європейської системи підготовки управлінських кадрів у правоохоронній сфері дає підставу встановити характерну тенденцію, яка полягає в уніфікації національних законодавств, функціональних повноважень та завдань професійного навчання персоналу з одночасним збереження спеціалізованих (сугубо поліцейських) інституцій підготовки кадрів. Сучасні виклики та загрози у правоохоронній сфері спонукають до розширення формату співпраці співробітників правоохоронних органів, громадськості, незалежних експертів та науковців різних галузей наук з питань удосконалення методик підготовки управлінських кадрів для безпекового сектору держав ЄС.

Встановлено, що в сучасній світовій та європейській поліцейській існують щонайменше три підходи до оцінки необхідності підвищення рівня освіченості правоохоронців. Перша група вчених достатньо негативно ставить до поліцейських із вищою освітою, говорячи про те, що, наприклад, вони є більш вибагливими до умов праці, менше задоволеними своєю роботою, більш цинічними щодо поліцейської роботи і дають нижчі оцінки своїй організації. Другий підхід

ґрунтується на положенні про те, що немає істотної різниці у ставленні до роботи поліцейських з вищою освітою та їх менш освічених колег, немає істотної різниці в рівнях професіоналізму, напруги в роботі, у прийнятті або неприйнятті військової моделі поліцейських організацій тощо.

Водночас переважна більшість американських та європейських дослідників висловлюють думку, що рівень інтелекту поліцейського має бути на тому ж рівні, що і у пересічного громадянина, або ж перевищувати його. Представники цього підходу переконливо ставлять питання про необхідність щонайменше чотирирічної підготовки правоохоронців, аргументуючи це тим, що, в порівнянні з їх менш освіченими товаришами по службі, поліцейські з вищою освітою є менш авторитарними та догматичними, більш обачливими, мають кращі комунікативні навички та характеризуються більш позитивним ставленням до проблем співпраці із населенням.

Зроблено висновок, що система правоохоронних органів України в силу багатьох як історичних, так і інших причин, суттєво відрізняється від західної моделі. А тому, при простому копіюванні системи підготовки поліцейських будь-якої держави, наприклад, США, Німеччині або Польщі без відповідної адаптації до особливостей нашого суспільства і держави, ми отримаємо нежиттєздатну структуру, яка буде не в змозі підготувати кадри для проходження служби в реаліях нашої держави.

У *підрозділі 4.2 «Поняття, зміст, система і правове забезпечення професійної підготовки поліцейських в Україні»* зазначено, що професійна підготовка поліцейських – це система організаційних заходів, основною метою якої є формування професійної спрямованості, розвитку поліцейських як професіоналів, підвищення рівня їх професійної правової свідомості та правової культури, отримання ними нових спеціальних знань, навичок, умінь, які дозволять чітко, оперативно, неупереджено виконувати свої професійні обов'язки, відповідно до норм чинного законодавства та професійної етики, ґрунтуючись на потребах суспільства та держави. Професійна підготовка поліцейських має на меті прищеплення й подальший розвиток професійних якостей, які створюють позитивний імідж поліції в Україні, сприяють підтриманню правопорядку у нашій державі та підвищують рівень довіри населення до працівників Національної поліції України.

Суб'єктами професійної підготовки є: штатні працівники закладів, що здійснюють професійну підготовку, що залучаються до організації та проведення занять; поліцейські, державні службовці та працівники органів Національної поліції, фахівці інших установ, закладів, організацій, що залучаються до забезпечення проведення занять за напрямками підготовки відповідно до чинного законодавства; слухачі.

До суб'єктів належать також заклади вищої освіти МВС зі специфічними умовами навчання та установи (заклади) Національної поліції, оскільки саме їх діяльність спрямована на втілення в життя процесу професійної підготовки поліцейських в Україні. До мережі відомчих закладів освіти входять створені відповідно до законодавства України університети, академії, інститути, коледжі, ліцеї тощо, що здійснюють підготовку фахівців для потреб Національної поліції

України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України та Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Заклади вищої освіти МВС як суб'єкти професійної підготовки працівників виконують такі функції: освітню, наукову, методичну, організаційну, виховну, фінансово-економічну, координаційну. Звернуто увагу, що з прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» виникло ряд організаційних питань, пов'язаних із системою освіти поліцейських, які і досі залишаються невирішеними. Наприклад, до кінця не визначено систему вищої освіти, роль закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в цій системі, залишаються відкритими питання щодо визначених строків навчання, правового статусу науково-педагогічного складу тощо.

Нормативно-правові засади організації професійної підготовки органів внутрішніх справ являють собою складну систему правових документів законодавчого характеру, підзаконних актів органів державної влади, відомчих нормативних актів, які безпосередньо регламентують діяльність поліції. Серед них важливе місце посідають Конституція України, закони України: «Про вищу освіту», «Про загальну структуру і чисельність Міністерства внутрішніх справ України», «Про Національну поліцію», «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України»; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України»; накази МВС України «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України», «Про затвердження Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції» тощо.

У підрозділі 4.3 «Первинна професійна підготовка поліцейських в Україні» зазначено, що первинна підготовка кадрів для правоохоронних органів загалом та Національної поліції України зокрема являє собою професійну діяльність уповноважених державних органів і служб щодо надання освітніх послуг та прищеплення практичних навичок, які будуть використовуватись правоохоронцем-поліцейським на практиці. Це також професійне навчання осіб, що забезпечуватиме відповідний рівень професійної кваліфікації, який буде необхідним для продуктивної професійної діяльності у майбутньому. Сьогодні первинна професійна підготовка відіграє важливу роль у навчанні курсанта (слухача), адже це саме той початковий фундамент, на якому будуватиметься вся подальша діяльність поліцейського. Вона дає основи оволодіння сучасними професійними знаннями й навичками щодо протидії та профілактики злочинності, уникнення порушень публічної безпеки та забезпечення громадського порядку, виявлення та знешкодження злочинців. Якість підготовки поліцейського має величезне значення для всієї держави, оскільки від неї залежить розвиток демократії в країні, забезпечення прав і свобод громадян; все це знаходиться у прямій залежності від підвищення якості й ефективності діяльності Національної поліції. Тож особа, яка вперше приймається на службу до правоохоронних органів, повинна пройти первинну професійну підготовку, метою якої є саме здобуття необхідних знань та навичок, у тому числі відповідну спеціальну підготовку щодо зберігання, носіння,

застосування і використання вогнепальної зброї. Отримані під час підготовки знання будуть необхідні для практичної діяльності майбутнього працівника, формування власного професійного досвіду.

Первинна професійна підготовка має дві сторони: практичну і теоретичну. Теоретична сторона спрямована на надання слухачу необхідної бази знань, на яку буде спиратись у своїх діях майбутній професіонал, та формування у людини певного світогляду. Якщо майбутній правоохоронець не оволодіє необхідними знаннями зі своєї вини або з вини закладу освіти, то потім, приступивши до служби, він буде, як і раніше, керуватись у своїх діях тим, що він бачив по телевізору або про що читав у книжках. У результаті своєї теоретичної непідготовленості поліцейський буде неправильно діяти в різних ситуаціях, що може мати прикрі для правоохоронця наслідки: від дисциплінарної аж, навіть, до кримінальної відповідальності. Практична сторона формує в майбутнього правоохоронця певну сукупність умінь і навичок, які будуть йому необхідні при безпосередньому виконанні службових завдань та стануть запорукою якісної реалізації прийнятих у різних службових ситуаціях рішень. Без наявності арсеналу практичних навичок правоохоронець просто не зможе ефективно втілити в життя прийняте ним рішення, а деякі вміння навіть можуть зберегти йому життя. Саме у збалансованому поєднанні теорії та практики лежить шлях до отримання дійсно ефективної та сучасної системи первинної професійної підготовки, яка за своєю якістю не буде поступатись кращим світовим зразкам.

У процесі первинної професійної підготовки особа повинна зазнати значних змін: отримати юридичні знання, які допоможуть захистити як права пересічних громадян, так і права самого поліцейського; отримати практичні вміння, які допоможуть у складних, а іноді й небезпечних ситуаціях, захистити своє життя та життя громадян; сформуватися психологічно як стійка й розвинена особистість; свідомо підготуватися до непростих, а інколи й відверто важких умов служби в лавах поліції.

Обґрунтовано, що первинна підготовка поліцейського повинна тривати не менше 1–2 років, тому що за більш короткий термін неможливо отримати навіть необхідний мінімум знань і навичок та навчитися впевнено орієнтуватися в ситуаціях, з якими поліцейський буде зустрічатися під час несення служби. Урахування запропонованих рекомендацій щодо вдосконалення освітнього процесу у вищих закладах освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють первинну підготовку поліцейських, дозволить підготувати високоякісний кадровий потенціал, спроможний виконувати поставлені завдання щодо забезпечення правопорядку в державі.

У підрозділі 4.4 *«Підвищення кваліфікації, перепідготовка (додаткова професійна освіта) і службова підготовка поліцейських в Україні»* зазначено, що Законом України «Про Національну поліцію» визначено наступні види післядипломної освіти поліцейських: спеціалізація; перепідготовка; підвищення кваліфікації; стажування.

Під час обрання форм здійснення перепідготовки, підвищення кваліфікації та визначення змісту освітнього процесу поліцейських необхідно, на наш погляд, враховувати наступні фактори. По-перше, деякі знання (інформація) достатньо

швидко втрачають свою актуальність. Це відбувається із-за внесення змін до нормативної бази, появи нових видів злочинів тощо. По-друге, доволі часто на практиці виникають ситуації, які потребують термінового оновлення знань з нових видів діяльності поліції. По-третє, більшість критичних компетенцій поліцейського пов'язані із процедурними знаннями та м'якими навичками «soft skills» (толерантність, вміння роботи в команді, комунікація та ін.), а це вимагає докорінної перебудови усього освітнього процесу – збільшення практичної діяльності, при збереженні необхідної частки теоретичної підготовки. По-четверте, – фінансова складова. Адже організація навчання потребує значних витрат (відрядження, рекрутинг тренерів, підготовка матеріальної бази для проведення занять тощо). Зважаючи на це, вбачається правильним більш широке застосування у навчанні поліцейських осучаснених новітніх технологій, таких як дистанційне навчання.

Головною метою навчання поліцейських у процесі практичної діяльності є розвиток їхніх професійних якостей та здібностей без відриву від практичної діяльності, а також формування правоохоронцями власної особистості на тлі зовнішніх чинників і процесів, зумовлених специфікою служби та напрямом службової діяльності. На жаль, у тому форматі, в якому вона проводилася донедавна, така діяльність не давала належних результатів і не реалізовувала своє основне призначення – підвищення ефективності функціонування поліцейського. Лише якісне й регулярне тренування фізичних і тактичних навичок забезпечує належне виконання поліцейським службових обов'язків.

Обґрунтовано, що службова підготовка повинна складатися з двох частин – теоретичної та практичної. Теоретична частина має здійснюватися у вигляді сучасних форм навчання, роз'яснення актуальних службових питань і новел законодавства, усунення виявлених недоліків під час виконання службових обов'язків тощо. Практична частина реалізується у вигляді отримання необхідних практичних навичок та оволодіння найбільш сучасними й ефективними прийомами дій у різних службових ситуаціях.

Основними завданнями службової підготовки є: підвищення рівня знань, умінь, навичок та професійних якостей поліцейських з метою забезпечення їх здатності виконувати завдання з охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічного (громадського) порядку та безпеки; вивчення нормативно-правових актів, які регламентують діяльність Національної поліції України; удосконалення керівним складом органів (закладів, установ) поліції навичок управління поліцейськими.

Критично проаналізовано проблеми здійснення різних видів службової підготовки, а саме: функціональної, загальнопрофільної, тактичної, вогневої, фізичної. Визначено комплекс проблем через призму специфіки службових завдань різних поліцейських підрозділів та служб. Запропоновано практично спрямовані рекомендації із удосконалення та оптимізації відповідних практик, зокрема щодо морально-психологічної та етичної підготовки, а також патріотичного виховання через створення на базі закладів вищої освіти системи МВС спеціальних курсів для осіб, відповідальних за проведення занять зі службової підготовки. На таких заняттях вищезгадані особи будуть отримувати більш глибокі й актуальні знання від провідних науковців і викладачів вишів системи МВС і після цього зможуть

ефективно передати ці знання особовому складу в підпорядкованих підрозділах. Також обґрунтовується необхідність залучення викладачів до проведення як лекційних, так і практичних занять у територіальних підрозділах у форматі відеоконференції. Таким чином, працівники отримуватимуть знання від справжніх професіоналів, а формат відеоконференції допоможе викладачам раціонально розподілити час та встигнути провести заняття в усіх закріплених за ними підрозділах.

Запропоновані зміни в процесі службової підготовки приведуть до значного підвищення рівня вмінь, знань та навичок працівників практичних підрозділів Національної поліції України. У результаті поліцейські будуть отримувати більш повні й актуальні знання та реально навчатися, не відриваючись від практичної діяльності. Іншою перевагою такої моделі службової підготовки є створення нерозривності й постійного взаємозв'язку між практичними підрозділами та науково-викладацьким складом закладів вищої освіти системи МВС. У результаті цього викладачі будуть постійно пов'язаними із закріпленими за ними практичними підрозділами та не лише постійно навчатимуть особовий склад, але й самі переїматимуть досвід у практичних працівників.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на основі критичного осмислення стану і тенденцій трансформації психологічних та правових засад формування особистості поліцейського в Україні та керуючись основними положеннями системно-структурного підходу до вивчення соціальних систем наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що полягає у синтезі інноваційних за змістом теоретичних концептів про психологічні та правові засади формування особистості поліцейського в умовах фахової підготовки та професійної діяльності в Україні з одночасною розробкою авторських пропозицій із імплементації відповідних положень у правоохоронні практики. Основні здобутки проведеного наукового пошуку можуть бути зведені до такого.

1. Формування особистості поліцейського як наукова проблема викликає великий інтерес і має значний евристичний потенціал, особливо в контексті поліцейської реформи в Україні. Проблеми формування кадрового потенціалу поліції та професійно-психологічної підготовки працівників поліції є традиційним предметом досліджень юридичної психології. Водночас в опублікованих роботах здебільшого здійснений аналіз окремих аспектів підвищення рівня якості підготовки кадрів для правоохоронних органів, удосконалення організації освітнього процесу у закладах вищої освіти МВС України, проведення наукових досліджень із питань організації правоохоронної діяльності, боротьби зі злочинністю тощо, а отже актуальною залишається проблема комплексного дослідження становлення та розвитку системи підготовки поліцейських кадрів та формування їх особистісних якостей.

2. Методологічною основою дослідження є методологічний плюралізм, який припускає можливість виправданого використання різноманітних методів, що можуть поєднуватись між собою на засадах доповнюваності. Такий підхід дозволяє

одержати повноцінне уявлення про пізнавальний інструментарій, його відповідність характеру досліджуваного об'єкта та зв'язок з пізнавальною метою або цілями практичної діяльності, що може досягатися виконанням низки конкретних завдань із розгортання конкретних методів, засобів, прийомів і принципів у систему.

3. Здійснено критичний аналіз основних психологічних концепцій, що пояснюють природу розвитку та змінювання особистості, на підставі чого сформульовано низку засадничих положень дослідження проблем формування і розвитку особистості поліцейського. Розроблено класифікаційні критерії, із застосуванням яких проведено класифікацію типів і видів розвитку особистості майбутніх правоохоронців України.

4. Однією з істотних характеристик правоохоронної діяльності є її реформування, тобто планомірний, багатоетапний процес організаційного впливу держави та суспільства, спрямований на перебудову системи з метою забезпечення її ефективного функціонування. Реформування є головною якістю організованих систем, складність якого зумовлює значну кількість організаційних операцій. На основі їх типологізації та з урахуванням функціональної специфіки, а також закордонного досвіду здійснено систематизацію відповідних заходів та визначено основні напрями юридико-психологічного забезпечення реформування діяльності поліції України. Кожен із визначених напрямів наповнений конкретним змістом у формі відповідних алгоритмів і пропозицій з їх реалізації.

5. Професійна ідентичність є складною, багатокомпонентною та інтегративною характеристикою особистості, у структурі якої міститься соціальний та особистісний компоненти, які визначаються усвідомленням своєї приналежності до певної професії і певного професійного співтовариства, наявністю зовнішніх та внутрішніх чинників, які сприяють успішній реалізації фахівця в професійній діяльності. Важливою передумовою формування професійної ідентичності є професійна соціалізація у період підготовки, тому на початковому етапі входження в професію важливо створити психологічно-педагогічні умови для самореалізації фахівця в майбутній професійній діяльності. В ході емпіричного дослідження проаналізовано переживання поліцейських як на етапі їх професійної підготовки, так і в період їх професійної діяльності, визначено домінуючі сфери особистості і типи поведінки.

6. Прогностична компетентність є цілісним утворенням, системною властивістю особистості і характеризує її здатність зберігати і оптимально конструювати власне майбутнє, завдяки прогнозу успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, вирішувати складні життєві завдання. Формування прогностичних здібностей майбутнього правоохоронця є процесом оволодіння інтелектуальною діяльністю, яка полягає в отриманні на основі фактичних даних версії правової ситуації на основі екстраполяції, моделювання і експертної оцінки, інтегруючи базовий прогноз (правові знання), процес прогнозування (дії в соціальному і правовому середовищі) і вибір прогнозу (професійні, соціальні та персональні значення). У загальному механізмі дії цієї компетенції розглянуто специфіку готовності до інновацій, а також копінг-стратегій в діяльності поліцейських. Узагальнення даних емпіричного дослідження дозволило сформулювати комплекс

практичних рекомендацій із удосконалення відповідних психологічних практик, здебільшого виховних та корекційних.

7. Емпіричне дослідження соціального інтелекту й професійної надійності у діяльності поліцейського в контексті його комунікативної компетентності засвідчило надзвичайну важливість цих якостей, що виступають своєрідним психологічним ресурсом професійного розвитку та саморозвитку. Запропоновано впровадження соціально-психологічного тренінгу, профайлінгу та інших технологій для формування вказаних здібностей у слухачів курсів первинної професійної підготовки. Сформульовано пропозиції з адаптації та спрямування освітнього процесу на розвиток цих професійних компетенцій за рахунок: 1) формування позитивної мотивації до професійної діяльності шляхом оціночного аналізу ситуацій і явищ, звернення до особистісних цінностей та цілепокладань; 2) орієнтації нормативних дисциплін професійної підготовки майбутніх працівників поліції, оновлення й розширення їх змісту відповідно до сучасних запитів; 3) акценту на використання в освітньому процесі інтерактивних форм, методів та інноваційних засобів, що дозволяють активізувати пізнавальну діяльність шляхом моделювання ситуацій професійної діяльності.

8. Розглянуто технології самовдосконалення особистості працівника поліції у процесі професіогенезу: самопроектування, самоздійснення та власне самовдосконалення. Сформульовано їх наукові дефініції, визначено мету, завдання та функції, проаналізовано механізми формування та розвитку у ситуаціях різного типу. Доведено, що життєві домагання особистості задають релевантні просторові та часові характеристики її саморозвитку в межах особистісного проекту. Вони, з одного боку, формують стійкість до труднощів під час навчання у закладі вищої освіти, а з іншого – сприяють переосмисленню курсантами свого актуального теперішнього, формуючи нові вектори зміни його якості у процесі професійного становлення. Ціннісні орієнтації особистості, узгоджуючись з нагальними потребами через актуальні мотиви, детермінують індивідуальну стратегію самоздійснення, яка лежить в основі індивідуальної активності суб'єкта навчальної, а згодом і професійної діяльності правоохоронця. Усвідомлення власних потреб в саморозкритті, реалізації внутрішнього потенціалу під час служіння іншим, повної віддачі, мотивованості метою поза собою запускає психологічний механізм формування життєвих та професійних домагань особистості, які лежать в основі стратегії самовдосконалення. Останнє як у професійному, так і загальнокультурному плані, передбачає самоосвіту, яка виконує дві головні функції: освітню та виховну, і має різносторонній характер, адже охоплює не тільки професійну діяльність, а й діяльність за межами професійної сфери. У цьому разі різнобічність інтересів, схильностей і захоплень створює відповідне співвідношення, в якому професійний інтерес, моделюючи структуру інтересів людини, визначає їх зміст, перетворюючи різносторонню освіту правоохоронця на цілісний процес професійного самовдосконалення особистості.

9. Систематизовано коло існуючих методів і відповідних їм конкретних прийомів та методик саморегуляції психічних станів, провідне місце серед яких посідає психологічна саморегуляція. В її структурі розглянуто два методи: активної нервово-м'язової релаксації та аутогенного тренування. Проаналізовано декілька

конкретних модифікацій відповідних методик та їх дієвість. Ще одним методом саморегуляції є метод образного формування поведінки і дій (метод візуалізації), що сприяє розвитку почуття впевненості. Для посилення ефективності техніки візуалізації запропоновано використовувати афірмації – формули самонавіювання, які допомагають налаштувати підсвідомість на потрібний лад. Зроблено висновок, що оволодіння прийомами психорегулюючого тренування і регулярне їх застосування здатне підвищити психологічну стійкість поліцейського в стресових ситуаціях.

10. Змістом юридичної складової професійної підготовки поліцейських є набуття професійних правових цінностей, формування ставлення до правоохоронної діяльності, усвідомлення себе як правоохоронця, оцінка власних професійних здібностей крізь призму таких правових імперативів, як принципи справедливості, рівності, свободи, гуманізму, добросовісності, законності та формування ставлення до себе як до професіонала. Наведено додаткові аргументи на користь того, що для виконання своїх обов'язків працівник поліції повинен мати фахові знання у сфері права, бути компетентним у своїх правах, правах громадян, а також розумітися на положеннях законодавчих актів України й міжнародно-правових документів. Тож наявність лише повної загальної середньої освіти у поліцейського не надає йому можливості виконувати основні завдання та посадові обов'язки на професійному, компетентному рівні. Поліцейський потребує спеціальної повної юридичної освіти, адже такий підхід забезпечить охорону прав і свобод людини, протидію злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку на достатньому професійному рівні. Запропоновано комплекс рекомендацій із удосконалення психолого-правових засад і практики супроводу професійної підготовки поліцейських.

11. Аналіз сучасної європейської системи підготовки управлінських кадрів у правоохоронній сфері дозволив констатувати наявність тенденції до уніфікації національних законодавств, функціональних повноважень та завдань професійного навчання персоналу з одночасним збереження спеціалізованих (суто поліцейських) інституцій підготовки кадрів. Сучасні виклики та загрози у правоохоронній сфері спонукають до розширення формату співпраці співробітників правоохоронних органів, громадськості, незалежних експертів та науковців різних галузей наук з питань удосконалення методик підготовки управлінських кадрів для безпекового сектору держав ЄС.

Зроблено висновок, що система правоохоронних органів України в силу багатьох як історичних, так і інших причин, суттєво відрізняється від західної моделі. А тому, при простому копіюванні системи підготовки поліцейських будь-якої держави, наприклад, США, Німеччині або Польщі без відповідної адаптації до особливостей нашого суспільства і держави, ми отримаємо нежиттєздатну структуру, яка буде не в змозі підготувати кадри для проходження служби в реаліях нашої держави.

12. Метою професійної підготовки поліцейських є прищеплення й подальший розвиток професійних якостей, які створюють позитивний імідж поліції в Україні, сприяють підтриманню правопорядку у нашій державі та підвищують рівень довіри населення до працівників Національної поліції України.

Поряд з нормативно визначеними суб'єктами професійної підготовки поліцейських (штатні працівники закладів, поліцейські, державні службовці та працівники органів Національної поліції, фахівці інших установ, закладів, організацій і слухачі) до них належать також заклади вищої освіти МВС зі специфічними умовами навчання, до мережі яких входять створені відповідно до законодавства України університети, академії, інститути, коледжі, ліцеї тощо, що здійснюють підготовку фахівців для потреб Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України та Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

13. Первинна підготовка кадрів для правоохоронних органів має дві сторони: практичну і теоретичну. Теоретична сторона спрямована на надання слухачу необхідної бази знань, на яку буде спиратись у своїх діях майбутній професіонал, та формування у людини певного світогляду. Практична сторона формує в майбутнього правоохоронця певну сукупність умінь і навичок, які будуть йому необхідні при безпосередньому виконанні службових завдань та стануть запорукою якісної реалізації прийнятих у різних службових ситуаціях рішень. Саме у збалансованому поєднанні теорії та практики лежить шлях до отримання дійсно ефективної та сучасної системи первинної професійної підготовки, яка за своєю якістю не буде поступатись кращим світовим зразкам. Запропоновано комплекс рекомендацій щодо вдосконалення освітнього процесу у вищих закладах освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських.

14. Післядипломна освіта поліцейських – це спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. Констатовано, що на сьогодні створена достатня нормативна основа, яка дозволяє на належному рівні здійснювати післядипломну освіту працівників поліції.

Навчання в процесі практичної діяльності (службова підготовка поліцейського) повинна складатися з двох частин – теоретичної та практичної. Теоретична частина службової підготовки поліцейського має здійснюватись у вигляді сучасних форм навчання, роз'яснення актуальних службових питань і новел законодавства, усунення виявлених недоліків під час виконання службових обов'язків тощо. Практична частина реалізується у вигляді отримання необхідних практичних навичок та оволодіння найбільш сучасними й ефективними прийомами дій у різних службових ситуаціях.

Критично проаналізовано проблеми здійснення різних видів службової підготовки, а саме: функціональної, загальнопрофільної, тактичної, вогневої, фізичної. Визначено комплекс проблем через призму специфіки службових завдань різних поліцейських підрозділів та служб.

В результаті проведеного теоретичного і емпіричного дослідження запропоновано напрями юридико-психологічного удосконалення та оптимізації відповідних практик, які призведуть до значного підвищення рівня вмінь, знань та навичок працівників практичних підрозділів Національної поліції України. Зокрема: удосконалення нормативно-правової бази діяльності поліції в Україні, забезпечення її сервісної складової; оптимізація процесів становлення професійної ідентичності у

нових співробітників; мобілізація психічних та психологічних ресурсів всіх працівників щодо виконання професійної діяльності в умовах трансформаційного суспільства; оптимізація інформаційного забезпечення оперативно-службової діяльності особового складу; юридико-психологічна оцінка, корекція, супровід та організаційний консалтинг поточної професійної діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Швець Д. В. Психологічні та правові засади формування особистості поліцейського в Україні: монографія / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: Майдан, 2018. 518 с.

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Швець Д. В. Реформування поліцейських органів зарубіжних країн: правовий та психологічний аспекти. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 162–169.

2. Швець Д. В. Чинники особистісного розвитку правоохоронця в умовах навчання у ВНЗ. *Психологічний часопис*. 2016. № 2 (4). С. 121–131.

3. Швець Д. В., Бойко-Бузиль Ю. Ю. Управлінське рішення як продукт діяльності керівників органів і підрозділів МВС України. *Право і безпека*. 2016. № 3 (62). С. 120–125.

4. Швець Д. В. Наукові підходи до проблеми розвитку особистості у сучасних українських та зарубіжних психологічних дослідженнях. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. Агентство», 2016. Т. 10: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Вип. 29. С. 207–219.

5. Швець Д. В. Гарантії професійної діяльності поліцейських. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4 (79). С. 15–25.

6. Швець Д. В., Бойко-Бузиль Ю. Ю. Професіоналізм діяльності та особистості керівників органів і підрозділів МВС України. *Право і безпека*. 2017. № 1 (64). С. 119–124.

7. Швець Д. В. Навчання в процесі практичної діяльності (службова підготовка поліцейського) як втілення еволюційного характеру формування особистості поліцейського в Україні. *Право і безпека*. 2017. № 4 (67). С. 149–159.

8. Швець Д. В. Первинна професійна підготовка як необхідна правова вимога до підготовки поліцейських. *Право і безпека*. 2017. № 3 (66). С. 103–112.

9. Швець Д. В. Підвищення кваліфікації та перепідготовка (додаткова професійна освіта) як чинники формування професіоналізму поліцейського. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право»*. 2017. Вип. 24. С. 15–18.

10. Швець Д. В. Поняття, зміст та функції професійної підготовки поліцейського в Україні. *Форум права*. 2017. № 5. С. 441–446. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2017_5_69.pdf

11. Швець Д. В. Юридична складова професійної підготовки поліцейських як необхідна умова їх професіогенезу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 2 (16). С. 55–65.

12. Швець Д. В. Копінг-поведінка майбутніх правоохоронців у контексті прогностичної компетентності. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2017. Т. 6, вип. 13. С. 188–197.

13. Швець Д. В. Взаємозв'язок правосвідомості і моралі в діяльності працівників поліції України як чинник протидії професійній деформації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 16–22.

14. Швець Д., Сокурєнко В., Уваров В. Прогностична компетентність правоохоронців у контексті їхньої готовності до інноваційної діяльності. *Science and Education (Наука і Освіта)*. 2018. № 3. С. 85–91.

15. Швець Д. В. Особливості професійної підготовки поліцейських: порівняльний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право»*. 2018. Вип. 25. С. 14–17.

16. Швець Д. В. Сутність та специфіка професійної підготовки поліцейських. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 217–223. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/3_2018/part_1/40.pdf

17. Швець Д. В. Формування особистості поліцейського в умовах вищої професійної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2018. Т. 2, вип. 49. С. 90–93. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.49/part_2/23.pdf

Статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях

1. Швець Д. В. Психологические составляющие трансформационных процессов в полицейских структурах. *Право. Экономика. Психология*. 2017. № 1. С. 79–85.

2. Швець Д. В. Проблема прогностичекой компетентности правоохранителей. *Педагогическое мастерство*. 2017. № 3. С. 55–63.

3. Швець Д. Нормативно-правовые основы профессиональной подготовки полицейских в Украине. *Leges et vita*. 2018. Mai (№ 5/2). С. 205–209.

4. Швець Д. Проблеми вдосконалення теоретико-правових засад і практики організації професійної підготовки поліцейського. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 2, ч. 1 (Aprilie). С. 78–82.

5. Швець Д. Система субъектов профессиональной подготовки полицейских в Украине на современном этапе. *Leges et vita*. 2018. № 12/2 (Decembrie). Р. 148–153.

Опубліковані праці апробаційного характеру

1. Швець Д. В. Вимоги до кандидатів на службу в поліції у контексті реалізації права на працю та забезпечення професійного формування особистості поліцейського. *Сфера дії трудового права та права соціального забезпечення*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 жовт. 2016 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 2016. С. 52–55.

2. Швець Д. В. Використання закордонного досвіду в системі підготовки кадрів для органів і підрозділів Національної поліції України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*: тези доповідей V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 18 листоп. 2016 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків. 2016. С. 238–241.

3. Швець Д. В. Європейський вектор правового виховання. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2016 р.) / МВС України, МОН України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків, 2016. С. 373–378.

4. Швець Д. В. Прогностична компетентність як чинник ефективності професійної діяльності майбутніх правоохоронців. *Inovačné výskum v oblasti sociológie, psychológie a politológie: Zborník z medzinárodnej vedecko-praktickej konferencie* (Sládkovičovo, Slovenská Republika, 10–11 marca 2017 r.). Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius, 2017. С. 155–158.

5. Швець Д. В. Психічна стійкість працівника поліції як основа готовності до службової діяльності в екстремальних ситуаціях. *Особистість, суспільство, закон : психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання*: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті проф. С. П. Бочарової (м. Харків, 30 берез. 2017 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ; Ін-т психології імені Г. С. Костюка Нац. академії пед. наук України; Консультаційна місія ЄС в Україні. Харків: ХНУВС, 2017. С. 226–229.

6. Швець Д. В. Співвідношення професійної ідентичності та професійних криз на етапі фахової підготовки курсантів ВНЗ МВС України. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: тези доповідей наук.-практ. конф. (м. Харків, 07 квіт. 2017 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 2017. С. 221–225.

7. Швець Д. В. Проблеми здійснення професійного відбору майбутніх поліцейських. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: зб. матеріалів конф. (м. Харків, 21 квіт. 2017 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 2017. С. 283–286.

8. Швець Д. В. Захист прав і свобод людини та громадянина – пріоритет діяльності Національної поліції України. *Правоохоронна функція держави : теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доповідей Круглого столу (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 2017. С. 13–15.

9. Швець Д. В. Мотивація як засіб підвищення професійності в Національній поліції. *Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю кафедри трудового та господарського права Харківського нац. ун-ту внутрішніх справ (м. Харків, 03 листоп. 2017 р.) / за заг. ред. К. Ю. Мельника; МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 2017. С. 58–60.

10. Швець Д. В. Окремі проблеми кримінально процесу в умовах його реформування. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження

проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 08 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 2017. С. 241–242.

11. Швець Д. В. Державні механізми боротьби з кіберзлочинністю. *Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ; Координатор проектів ОБСЄ в Україні. Харків: ХНУВС, 2017. С. 68–70.

12. Швець Д. В. Психологічні аспекти реформування поліції. *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.)*: зб. наук. статей і тез доповідей на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 2017. С. 33–34.

13. Швець Д. В. Професійна соціалізація поліцейських в умовах реформування правоохоронної системи України. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*: тези доповідей VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 01 груд. 2017 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 2017. С. 27–30.

14. Швець Д. В. Професійна надійність працівника поліції у проблематиці сучасної фахової освіти. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: тези доповідей наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 берез. 2018 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків. 2018. С. 101–104.

15. Швець Д. В. Особистість правоохоронця в умовах трансформаційних процесів правоохоронної галузі. *Бочаровські читання*: тези доповідей учасників міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю підготовки психологів у Харківському нац. ун-ті внутрішніх справ (м. Харків, 13 квіт. 2018 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків. 2018. С. 298–304.

16. Швець Д. В. Стимулювання професійної діяльності поліцейського в Україні. *Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах*: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 листоп. 2018 р.). Харків: ХНУВС, 2018. С. 45–49.

17. Швець Д. В. Готовність до інноваційної діяльності в контексті професійної підготовки слідчих. *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків. 2018. С. 14–16.

18. Швець Д. В. Підходи до визначення психологічного портрету кіберзлочинця. *Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ; Координатор проектів ОБСЄ в Україні. Харків: ХНУВС, 2018. С. 118–121.

19. Швець Д. В. Особливості професійної діяльності працівників кінологічних служб. *Шляхи покращення професійного рівня працівників кінологічних служб*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 груд. 2018 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків. 2018. С. 8–9.

20. Швець Д. В. Проблеми кадрового забезпечення інформаційно-аналітичних підрозділів Національної поліції України. *Застосування інформаційних технологій у діяльності НПУ*: матеріали наук.-практ. семінару (м. Харків, 21 груд. 2018 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ; Кафедра інформ. технологій. Харків: ХНУВС, 2018. С. 15–16.

21. Швець Д. В. Формування професійної спостережливості працівників патрульної поліції через навчання профайлінгу. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: зб. наук. праць / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 2018. С. 136–139.

22. Швець Д. В. Надійність працівника поліції як детермінанта його професійності. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 05 квіт. 2019 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків. 2019. С. 155–158.

23. Швець Д. В. Підвищення якості підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції як необхідна передумова захисту прав і свобод дітей. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*: зб. тез доповідей учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 квіт. 2019 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 2019. С. 29–31.

24. Швець Д. В. Основні напрями адаптації поліцейської діяльності до соціальних змін. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доповідей учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ; Консультативна місія Європейського Союзу. Харків: ХНУВС, 2019. С. 11–12.

25. Швець Д. В. Місце дисципліни «Право інтелектуальної власності» в системі професійної підготовки кадрів для Національної поліції України. *Проблеми цивільного права та процесу*: тези доповідей учасників наук.-практ. конф., присвяченої світлій пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна (м. Харків, 24 трав. 2019 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ; Харківський обл. осередок Всеукр. громадської організації «Асоціація цивілістів України». Харків: ХНУВС, 2019. С. 77–80.

26. Швець Д. В. Європейський досвід підготовки поліцейських та можливості його запровадження в Україні. *Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції*: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 24–25 трав. 2019 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ; Сумська філія Харківського нац. ун-ту внутрішніх справ. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2019. С. 211–215.

27. Швець Д. В. Проблема формування конструктивних копінг-стратегій у контексті професійної підготовки поліцейських. *Особистість, суспільство, закон*: тези доповідей учасників міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті проф. С. П. Бочарової (м. Харків, 25 квіт. 2019 р.) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків. 2019. С. 295–298.

28. Швець Д. В. Морально-психологічні особливості особистості юриста. *Концептуальні засади використання психологічних знань в судовій діяльності*:

матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 31 трав. 2019 р.) / Мін-во освіти і науки України, Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича, Юрид. факультет, кафедра юрид. психології. Чернівці. 2019. С. 335–339.

29. Швець Д. В. Особливості профорієнтаційної роботи та професійного відбору на службу в Національну поліцію України. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: зб. наук. праць / МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ; Кафедра тактичної та спеціально-фізичної підготовки фак. № 2. Харків: ХНУВС, 2019. С. 75–79.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Адміністративна діяльність органів поліції України: підручник / В. В. Сокурєнко, О. І. Безпалова, О. В. Джафарова ін.; за заг. ред. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 2017. 432 с.

2. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях: навч. посібник / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 2017. 240 с.

3. Пам'ятка працівника Національної поліції України: інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / уклад.: І. В. Клименко, Д. В. Швець, О. О. Євдокімова, Я. С. Посохова; МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: ХНУВС, 2017. 52 с.

4. Управління органами Національної поліції України: підручник / О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, О. В. Джафарова та ін.; передм. В. В. Сокурєнка; за заг. ред. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків: Стильна типографія, 2017. 580 с.

5. Психологія у професійній діяльності поліції: навч. посібник / О. О. Євдокімова, І. В. Жданова, Д. В. Швець та ін.; за заг. ред. В. В. Сокурєнка. Харків: ХНУВС, 2018. 426 с.

АНОТАЦІЯ

Швець Д. В. Формування особистості поліцейського в умовах фахової підготовки та професійної діяльності: правові та психологічні аспекти. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Вивчено сучасний стан наукових досліджень, систематизовано методологічні підходи та розглянуто особистість правоохоронця в умовах трансформації соціальних процесів. Проаналізовано правові та психологічні аспекти реформування поліції в Україні та закордоном. Систематизовано психологічні чинники формування особистості поліцейського у професійній діяльності. Досліджено професійну ідентичність, прогностичну компетентність, готовність до інноваційної діяльності, копінг-стратегії, соціальний інтелект та надійність у поліцейських. Сформульовано дефініції самопроекування і самоздійснення, як особливих технологій самовдосконалення особистості працівника поліції у процесі

професіогенезу. Систематизовано коло існуючих методів і відповідних їм конкретних прийомів та методик саморегуляції психічних станів у поліцейських. Запропоновано комплекс наукових положень щодо змісту, структури і правових засад професійної підготовки поліцейських. Систематизовано європейські й світові стандарти організації поліцейської освіти. Проаналізовано системи первинної професійної підготовки, підвищення кваліфікації, перепідготовки і службової підготовки поліцейських в Україні. Запропоновано розгалужену систему заходів удосконалення освітнього процесу у закладах вищої освіти МВС України.

Ключові слова: особистість поліцейського, формування особистості, правові та психологічні засади, професійна діяльність, освітній процес, освіта, підготовка, забезпечення, форми і методи удосконалення.

АННОТАЦИЯ

Швец Д. В. Формирование личности полицейского в условиях профессиональной подготовки и профессиональной деятельности: правовые и психологические аспекты. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 19.00.06 – юридическая психология. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2019.

В диссертации комплексно, с использованием современных методов познания, учетом новейших достижений правовой и психологической наук на системном уровне разработки диагностирован, описан и объяснен феномен формирования личности полицейского в Украине, определены психологические и правовые основы соответствующих процессов, спрогнозировано тенденции их трансформации в условиях современности. В результате сформулирована концептуальная система научных положений о сущности, формах, видах и средствах соответствующего обеспечения, а также основных направлениях его совершенствования в правоохранительной практике в целом.

Исследовано современное состояние научных исследований, а также определен комплекс объективно-субъективных обстоятельств, детерминирующих научный интерес к проблеме психологических и правовых основ формирования личности полицейского в Украине. В результате констатированы комплексный характер названной проблематики, ее значительный эвристический потенциал, нелинейное и интегративное содержание связей со смежными научными полями, которым присущи определенные когнитивные противоречия. Определены методологические подходы и рассмотрена личность полицейского в условиях трансформации социальных процессов. Приведены дополнительные аргументы в пользу методологического плюрализма как основы методологии исследования психологических и правовых основ формирования личности полицейского в Украине, что обуславливает возможность использования различных методов, которые могут сочетаться между собой на основе принципа дополняемости в рамках системного, культурологического, антропологического, личностно ориентированного, компетентностного, деятельностного и аксиологического

подходов. Проанализированы правовые и психологические аспекты реформирования полиции в Украине и за рубежом. Систематизированы факторы формирования личности полицейского в профессиональной деятельности. Исследована профессиональная идентичность как условие самореализации полицейского. Определены особенности формирования прогностической компетентности у полицейских, в рамках которой рассмотрены психологические механизмы формирования готовности к инновационной деятельности, а также копинг-стратегии. Проанализированы социальный интеллект и надежность в полицейских. Сформулированы дефиниции самопроектирования и самореализации, как особых технологий самосовершенствования личности работника полиции в процессе профессиогенезиса. Систематизированы методы и соответствующих им конкретные приемы и методики саморегуляции психических состояний у полицейских. Предложен комплекс научных положений относительно содержания, структуры и правовых основ профессиональной подготовки полицейских. Систематизированы европейские и мировые стандарты организации полицейского образования. Сформулировано понятие, рассмотрены содержание, система и правовое обеспечение профессиональной подготовки полицейских в Украине. Проанализированы системы первичной профессиональной подготовки, повышения квалификации, переподготовки и служебной подготовки полицейских в Украине. Предложена разветвленная система мер по совершенствованию учебного процесса в учебных заведениях МВД Украины, в частности за счет: 1) стимулирования положительной мотивации к профессиональной деятельности путем оценочного анализа ситуаций и явлений, обращения к личностным ценностям и целям; 2) ориентации нормативных дисциплин профессиональной подготовки будущих сотрудников полиции, обновления и расширения их содержания в соответствии с современными запросами; 3) акцента на использование интерактивных форм, методов и инновационных средств, позволяющих активизировать познавательную деятельность путем моделирования ситуаций профессиональной деятельности.

Ключевые слова: личность полицейского, формирование личности, правовые и психологические основы, профессиональная деятельность, учебный процесс, образование, подготовка, обеспечение, формы и методы совершенствования.

SUMMARY

Shvets D. V. Forming a Police Officer's Personality in Terms of Professional Training and Professional Activity: Legal and Psychological Aspects. – *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a doctoral degree by the specialty 19.00.06 – legal psychology. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

The current state of scientific research has been studied; methodological approaches have been systematized and the personality of a law enforcement officer in terms of transformation of social processes has been considered. Legal and psychological aspects of police reform in Ukraine and abroad have been analyzed. Psychological factors of the formation of a police officer's personality within professional activity have been systematized. Professional identity, predictive competence, readiness for innovations,

coping strategies, social intelligence and fail-safe feature of police officers, have been studied. The definitions of self-projection and self-actuating have been formulated as special technologies of self-improvement of a police officer's personality in the process of professional development. The range of existing methods and corresponding methods and techniques of self-regulation of mental states of police officers has been systematized. A set of scientific provisions on the content, structure and legal principles of police vocational training has been offered. European and world standards of police education organization have been systematized. The systems of primary vocational training, advanced training, retraining and official training of police officers in Ukraine have been analyzed. An extensive system of measures for improving the teaching and learning process within institutions of higher education of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine has been suggested.

Key words: police officer's personality, personality formation, legal and psychological principles, professional activity, teaching and learning process, education, training, provision, forms and methods of improvement.